

KUR'AN'DA DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMÜN BELİRLENMİŞ YASAL ADIMLARININ KELÂMÎ YORUMU

Namık Kemal Okumuş*

Öz

Kur'an, insanoğluna kendi çağında ulaşmış olan hitabın adıdır. Bu yüzden başlangıçta hitâbî bir niteliği olan vahyin insanlığın olası hâlleri konusunda farklı değerlendirmelerde bulunması normal kabul edilmelidir. Bununla birlikte onun değindiği konuların insanın hayat tecrübesinde gerçekleşme ihtimali yüksek olan şeyler olduğunu bilmek durumundayız. Ya da vahiy, beşerin akıl, irade ve izanına yardımcı olmak üzere dile getirilen Tanrı ifadeleridir denilebilir. Ancak süre içinde hitâbî olan bir konuşmanın kitâbî şekle bürünmesinden sonra ortaya çıkan problemlerin olduğunu da görmekteyiz. İnsanoğlunun vahiy algısını doğrudan etkileyen bu yaklaşımların temelinde ise bir kısım vahyin zamansallığı yani iptal sorunu olduğunu görmekteyiz. Vahyin kendi şartlarından bağımsız olarak ele alınamayacak olan bu durumun çelişki olarak görülemeyeceğine dair kanaatimizi korumaktayız. O nedenle vahyin her bildiriminin kendi özel şartları bağlamında görülmesi ve esasında her ibarenin oldukça farklı durumlara işaret etmiş olduğu tezimizi 'çelişkinin imkânsızlığı' kabulü üzerinden yeniden inşâ etmek istiyoruz. Filhakika Kur'an'da çelişki ya da iptalin imkânsızlığı üzerine bina edilen ve her daim aktif olan farklı bir yaklaşım bulunmaktadır diyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: vahiy, çelişki, iptal, durumsallık, devamlılık

KALAMI COMMENTS ON DETERMINED RIGHTFUL STEPS OF CHANGE AND TRANSITION IN QUR'AN

Abstract

Qur'an is the name of the appeal that reached to humanity before its age. So, it should be considered normal that even though at the beginning the revelations had a appealing qualification and in time, they begin to have different evaluations about the possible situations of mankind. That said, we know that the likelihood of the issues Qur'an touched on the human experience is high. Or it can be said that the revelation is God's expression raised to help mankind's mind, will and understanding. However, we can observe the problems arising in time after the conversation takes on the shape of an inscription. We see that the basis of this approach to directly influence human's perception of revelation is temporality or cancelation of some revelation. We maintain our conviction that can not be seen as a contradiction since revelation can not be dealt with independently of their conditions. That's why, we want to reconstruct our argument that actually every phrase refer to different situation and every statement

Article Types/Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Makale Geliş Tarihi:04/04/2019, Accepted/Kabul Tarihi: 01/09/2019

Doi: 10.26791/sarkiat.549107

*Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, nkemalokumus32@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8573-4828>

should be considered its own conditions, upon acknowledgement of “impossibility of contradiction”. In fact, we can say that there is a different approach which is always dynamic and built upon the impossibility of cancellation and contradiction in Qur’an

Keywords: Revelation, contradiction, cancellation, continuity, contingency

GİRİŞ

Din denilince öncelikle anlaşılması gereken Kur’an’dır. Yani dinin temel kaynağı vahiydir. Diğer kaynakların hepsi bunun yanında ikincil kaynak mesabesindedir. O yüzden vahyin omurgasını oluşturan değerlerin başında gelen tevhit ilkesi, bu kaynağın ortak ve değişmez ilkelerini içerir. Aynı şekilde, dinsel bilgi denilince herkesin ilham aldığı ortak metin olması gereken Kur’an vahyi etrafında örülmüş olan kalın duvarların olduğu da bir gerçektir. Bu duvarların varlığı ise kişileri doğrudan Kur’an’a gitmekten alıkoymaktadır. Ya da kişiler, Kur’an yerine onun açıklaması olduğunu ileri sürdükleri metinler üzerinden Kur’an’ı anlama faaliyeti içerisine girmişlerdir. Bu çabaların neticesinde Kur’anî olduğu şüphe götürmeyen pek çok kavram, kendi bağlamı içerisinde değil, geleneksel kabuller ve ulemanın bakış açısı paralelinde ele alınmıştır. Bu bakışın oldukça sorunlu yönleri bulunmaktadır. Nesh yani metin içi iptaller olgusu da bunlardan birisidir. Mamafih bu konuda geleneksel algının örmüş olduğu ve bütünüyle Kur’an’a yabancı duran anlam duvarlarının aşılması da öyle kolay bir husus değildir. Kendi algısını ya da ideolojisini Kur’an’a söyletmek merkezli bu eğilimin başat kodu, âyetin ne söylediğine değil, âyete ne söylediğine bakmaktır denilebilir. Bu sayede herkesin birbirinden farklı bir Kur’an algısının olduğu da görülmektedir. Tebliğ edilen tek kitabın ulema ve halk nezdinde farklı Kur’an anlayışlarını oluşturması da bu sebeptir.

Beşer, kendi tarihi boyunca sürekli olarak bir değişim ve gelişim içerisinde. Diğer bir deyişle, insanın her dem yeni bir hâle geçmesi söz konusudur. Değişim ve gelişimin bu denli hızlı olması demek, esasında insanın da bu duruma uygun olarak yaratılmış olması demektir. Bunun böyle olduğu ise öteden beri gayet iyi bilinmektedir. Tabîdir ki bu değişimle orantılı olarak beşere gönderilen vahiyler de süreç içerisinde değişim göstermiştir. Kanaatimizce bu değişimin taşıyıcıları olan peygamberler, aldıkları görevleri kendi toplumlarına eksiksiz bir şekilde iletmislerdir. Gerek fizikî ve gerekse de sosyal alanda cereyan eden sünnetullah/âdetullah yasaları gereği ilâhî hükümlerin toplumsal sürekliliği takip ettiği düşünülürse, bu değişimin üzerine bina edildiği bazı somut yasalarının olması da gerekmektedir. Dahası, seçilmiş olan yeni elçiye tevdi edilmiş olan ilke ve uygulamalardaki değişikliklerin daha resûllerin tebliğ faaliyetleri başında olması kadar normal bir şey olamaz. Zira herhangi bir resûlün duyurmuş olduğu ilke ya da uygulamalar içerisinde süreç ortasında yapılan değişiklikler, muhataplar tarafından hoş karşılanmadığı gibi kafa karışıklığına ve de ilgili elçi hakkında şüpheye de sebep olabilir. Bu cümleden olarak diyebiliriz ki, geçmiş ve geleceği en iyi bilen Yüce Allah’ın herhangi bir topluma inzâl etmiş olduğu ilkeleri arasında büyük bir tutarlılığın olması da gerekmektedir

1. Kur’an’a Farklı Bakışın Olası Nedenleri

Kur’an-ı Kerim, gerek verdiği haberlerin sağlamlığı ve de fitrata uygunluğu itibariyle ve gerekse de insan ve kâinat hakkındaki öngörülerini dolayısıyla, bütünüyle mucize

sayılabilecek olan önemli bir kitaptır.¹ Onun içindir ki Kur'an, başta insanoğlu olmak üzere varlığın neliği konusunda içerdiği öğütlerin tanrısallığı konusunda kendisine son derece güvenmektedir. Bu açıdan bakacak olursak, içindekilere bu denli güvenen bu kitap, çağrısını hem aklın temel kabulleri,² hem de eski tebliğlerle ilkesel manada ortaklık vurgusu üzerinden yapmaktadır.³ Zira onun doğrudan muhatapları olan kişi ve toplumlar, kendi ellerinde olanların Tanrı'dan geldiğini kabul ettiklerine göre, onunla benzerlik taşıyan bu yeni vahyin kaynağının da aynı şekilde yine Yüce Allah olduğunu bilmek durumundadır. İçeriklerin benzerliği, iki vahyin de aynı kaynaktan geldiğinin açık bir şahadeti sayılmalıdır. Onlar için oldukça yeni sayılabilecek olan bu durum ise, Tanrı'dan gelme bakımından herhangi bir olağanüstülük de taşımamaktadır. Mamafih Kur'an vahyi, her daim kendisinin üzerinde düşünen insanların çelişki bulabileceği bir durum olmadığı tezini ileri sürmekle,⁴ tebliğ sürecinin devamlılığına da vurgu yapmaktadır. Binaenaleyh insanlığın ortak birikimlerine yapılmış olan bu atıflar sayesinde kitabın kabul değerinin daha da yükselmiş olduğu görülmektedir.

Öncelikli olarak Kur'an'ın bilgi ve değer içeren bir metin olduğunu söylemek durumundayız.⁵ Bu iki değer alanının 'aklın temel kabulleri'⁶ ile 'eski tebliğlerle ortaklık' vurgusu üzerinden yapılmış olması keskin bir devamlılığa işaret eder.⁷ O nedenledir ki Kur'an'ın hem tebliğ sürecinin devamlılığına vurgu yapması ve hem de çelişki barındırmadığı savı, ilkesel tutarlılığa vurgu yapması adına yabana atılacak bir iddia değildir.⁸ Nitekim Kur'an'ın 'zihinsel tutarlılık'⁹ üzerinde inşâ edilmiş olması, onun akli muhatap almasıyla eşdeğer bir kazanımdır. Kur'an âyetleri arasında çelişki olamayacağı kabulü, aynı zamanda tutarlılığın ne demek olduğunu ortaya koymaktadır. Hâsılı Kur'an'ı anlamak, hiçbir grubun ya da kişinin tekelinde olamaz. Kişiler, Kur'an'ı kendi bağlamı içerisinde pekâlâ doğru bir şekilde anlayabilirler. Bunun garantisi, Yüce Allah tarafından yine Kur'an'da verilmiştir.¹⁰ Vahyi anlama konusunda Müslüman muhayyileye âriz olmuş olan negatif eğilimin Kur'an'dan değil, geleneksel Kur'an anlayışından ortaya çıkmış olduğu söylenebilir. Hatta Kur'an'ı anlama hususunda öncelikli olarak Kur'an'dan değil de başka kaynaklardan hareket edilmesi gerektiği yönünde bir fikrî eğilimin olduğu da görülmektedir.

Kur'an'ı anlamada başvurabileceğimiz önemli enstrümanlardan birisi olan hikmet ise, olanın her veçhesini kavramaya yönelik çaba ya da vergidir. Yaratıcının bütün işleri hikmetten hâli değildir.¹¹ Bu durum aynı zamanda belli bir ahlâkîliği de beraberinde getirir.¹² Onun kazanımları esasında insan içindir.¹³ Hatta bu durum, olumlu beklentileri

¹ El-Ankebût, 29/51.

² El-A'râf, 6/6; Enbiya, 21/30; Lokmân, 31/20; es-Secde, 32/27; el-Fâtır, 35/27; Yâsîn, 36/31; el-Fussilet, 41/5; el-Ahkâf, 46/33; Nûh, 71/5.

³ Âl-i İmrân, 3/64.

⁴ El-Bakara, 2/2; Nisâ, 4/82; Yûnus, 10/37; es-Secde, 32/2.

⁵ El-Ankebût, 29/51.

⁶ El-A'râf, 6/6; el-Enbiya, 21/30; Lokmân, 31/20; es-Secde, 32/27; el-Fâtır, 35/27; Yâsîn, 36/31; el-Fussilet, 41/5; el-Ahkâf, 46/33; Nûh, 71/5.

⁷ Âl-i İmrân, 3/64.

⁸ El-Bakara, 2/2; Nisâ, 4/82; Yûnus, 10/37; es-Secde, 32/2.

⁹ Bu ilke, mantıkî tutarlılığın ilk basamağı olarak bilinir.

¹⁰ El-En'âm, 6/90; Hûd, 11/1; Yûsuf, 12/104; es-Sâd, 38/87; el-Fussilet, 41/3; el-Kalem, 68/52; et-Tekvîr, 81/27-28.

¹¹ Ed-Duhân, 44/4-5.

¹² Hûd, 11/1; el-İsrâ, 17/39; el-Fussilet, 41/42.

¹³ El-Bakara, 2/129, 151, 269; Âl-i İmrân, 3/48, 164; el-Mâide, 5/10; el-Ahzâb, 33/34; el-Cum'a, 62/2.

beslemektedir.¹⁴ O nedenledir ki hikmet; hak ve hakikati görebilme, eylemin arkasını, sözün bağlamını ve gideceği yeri bilebilme,¹⁵ öngörülü davranabilme, isabetli karar alabilme yeteneği, doğru ve dürüst iş yapabilme şuuru ve Allah'ın rızasını her şeyin üstünde tutarak harcama bilincine sahip olma yetisi¹⁶ anlamına gelmektedir. Hikmet üzerinden iş yapabilen bu kişiler, maddî ve manevî anlamda büyük bir kazanıma ve lütfâ dâçar olan kişilerdir.¹⁷ Onların geleceği öngörerek yaptıkları her şey, süreç sonunda işlerinden elde ettikleri artı değerler gibi kendilerine dönecek olan kazanımlarını da görebildiklerini göstermektedir.¹⁸ Bu sebeple, Kur'an âyetlerinde sıklıkla bahsedilmiş olan hikmet yeteneği,¹⁹ başlı başına anlama sürecine yardımcı olan birikimlerdir diyebiliriz.

İlkesel devamlılığa önem veren bir dinsel metinde temel tutumlarda değişim olmayacağına göre bunun yani değişimlerin teferruatlarda olduğunu söylemek gerekmektedir.²⁰ Yoksa değişimin asıllarda olduğunu ileri sürmek, hem ahlâkî erdemlerin değişkenliğine ve hem de Yüce Allah'ın ilminin sorgulanması anlamına gelir.²¹ Her şeyden önce süreci öngöremeyen bir Tanrı imajı, doğru bir tenzih yaklaşımına işaret etmez. Bu yüzden ki bazı konularda farklılık arz eden vahiyler, sabiteleri ve asılları değil, değişkenleri yani şeriatları işaret eder.²² Nitekim her şeriat kendi içinde bir bütündür.²³ Değişim konusunun kaderle yani yasal durumlarla ilgili yanları da bulunmaktadır. Esasında bu durumun eşyaya konulmuş olan yasalar olan sünnetullah ya da âdetullah ile de doğrudan bağlantısı vardır.²⁴ Akıl sahibi olan insanlara düşen asıl vazife, bu gibi olası değişimleri anlarken ne Yüce Allah'ın yasalarını ve ne de insanın özgürlüğünü örselemeden sonuç üretebilmektir.

Çelişki kavramı, kelime anlamı olarak çelişme ve tenakuz içeren bir durumu ifade eder.²⁵ Bu durumun Kur'an âyetleri için değil vuku bulması, iması dahi mümkün

¹⁴ El-Bakara, 2/231, Âl-i İmrân, 3/79; el-En'âm, 6/89; el-İsrâ, 17/39; el-Câsiye, 45/16.

¹⁵ En-Nahl, 16/25; es-Sâd, 38/20.

¹⁶ El-Bakara, 2/251; Nisâ, 4/54; Yûsuf, 12/22; Meryem, 19/12; eş-Şuarâ, 26/83; el-Kasas, 28/14; Lokmân, 31/12.

¹⁷ El-Bakara, 2/269; Nisâ, 4/113.

¹⁸ Âl-i İmrân, 3/81.

¹⁹ Âl-i İmrân, 3/58; Yûnus, 10/1; Lokmân, 31/2; Yâsîn, 36/2; ez-Zuhrûf, 43/4.

²⁰ Bu algıya uygun olarak şu örneği verebiliriz. Ebû Bekir İbnu'l-Arabî'ye göre, bazı kaynaklarda '*kılıç âyeti*' olarak da bilinen Tevbe Süresi'nin 5. Âyeti, bundan önce gelmiş olan 114 âyetin hükmünü nesh etmiştir. (Bkz. Ebû Bekir İbnu'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, (Beyrut: Daru'l-Marife, ts.), 1:102-104, 2:901-902. Günümüzde bile dindarlığı şiddet olarak yorumlayan bazı çevrelerce inanç özgürlüğüne vurulan güçlü bir tokat olarak gösterilen ilgili âyetin anlamı şöyledir: "*Haram aylar sona erdiğinde [antlaşma şartlarına uymayan] müşrikleri ele geçirdiğiniz yerde öldürün. Gerektiğinde onları yakalayıp tutsak edin, gelip geçtikleri her yeri gözetim altında tutun. Şayet tövbe edip imana gelir [ve tıpkı sizin gibi] namazı kılıp zekâtı verirlerse, onları serbest bırakın. Çünkü Allah, tövbe kullarına karşı çok affedici, çok merhametlidir.*"(et-Tevbe, 9/5). Hâlbuki belli şartlarda düşmana karşı savaş ve onları öldürme izni veren bu âyet, barışı öne çeken diğer âyetlerin hükmünü iptal etmemiş, özel olarak saldırı durumunda ya da savaş durumundaki mevzî bir tercihi öne çıkarmaktadır. Zaten aynı âyetin devamında da barışa yanaşma seçeneği açık tutulmuştur. Bu âyetin din ve vicdan özgürlüğüne keskin bir sınır çekmesi ya da diğer hoşgörülü tavırları iptal etmesi şöyle dursun, saldırı altında olunan böyle bir durumda bile barışın kollanabileceğine dair etkin ve de ahlâkî bir vurgusu bulunmaktadır.

²¹ El-En'âm, 6/80; el-A'râf, 7/89; et-Tâ-Hâ, 20/98; el-Mü'min/Ğâfir, 40/7; et-Talâk, 65/12.

²² El-Mâide, 5/48.

²³ İlhami Güler, *Sabit Din Dinamik Şeriat*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 23-24.

²⁴ Helmer Ringgren, *İslâm Kaderciliği*, çev.: Resul Öztürk, (Van: Bilge Adamlar Yayınevi, 2008), 72-77.

²⁵ *Türkçe Sözlük*, (Ankara: TDK Yayınları, 2005), 412.

olmamalıdır. Zira Kur'an âyetleri arasında birbirleriyle çelişik durum yaratmak için çalışanlar, şiddetli bir şekilde tehdit edilmiştir.²⁶ Hiç kimse vahyin bir kısmını diğer kısmıyla çelişik arz eder şeklinde okuyamaz. Bütünüyle tutarsızlığın bertaraf edilmesi anlamına gelen bu adım, geçmiş ve geleceği bilen yüce bir iradeden neşet etmiş olan kutsal metinlerin tutarsızlıkla mâlul olamayacağını açık bir işareti sayılmalıdır. Bu yüzden Kur'an, sıklıkla kendi bünyesinde şüphe ve çelişki barındırmadığını açıkça söylemektedir. Nitekim bu mutlak vurgu üzerinde katı bir söylem geliştiren âyetlerden birisinin meali şöyledir: “*Onlar, neden hâlâ Kur'an'ı samimiyetle anlayıp kavramaya yanaşmazlar? Şayet Kur'an, Allah'tan başkasına ait bir kelâm olsaydı onda mutlaka birçok çelişki ve tutarsızlık bulurlardı.*”²⁷

Kur'an vahyi için söyleyecek olursak, vahyin devam ettiği bir süreçte gelen bildirimler arasında aşama ve alternatiflerin olması kadar normal bir şey olamaz.²⁸ Hem dönem ve şartların değişmesiyle verilen emirlerdeki vurgular da değişebilir. Ancak emir olarak sonradan gelen bir şey, önceki durumu iptal etmeyebilir. Dahası bu durum, ilk emrin ortadan kalktığı anlamına da gelmez. Zira ilk durumda verilen hükümler, kendi şartları avdet edince yine yürürlüğe girebilir. Ayı konuda sonradan verilen hükümler de yine kendi şartları içerisinde değerlendirilmelidir.²⁹ Öyle bir şart ve ahvâl içerisinde bulunulur ki, o ortamda ilk gelenler değil, son gelen hükümler de uygulanamayabilir, ya da tam tersi bir durum ortaya çıkabilir. İşte bu gibi olgusalıklar karşısında seçenek sunan Kur'an, kendi içinde bir iptali değil, kademeli geçişi öncelemiş gibidir. Mesela Bakara Sûresi'nin bütünüyle Medine dönemine ait bir bildirim olması,³⁰ muhatapların vasfi ve kazanımlarını dikkate alarak 10 yıllık bir süredeki kişisel ve toplumsal değişimleri sağlıklı bir şekilde okuyarak verimli bir çıkarım yapmamızı salık vermektedir. Zira her dönemin bir yasası olduğu ilâhî hükmü gereği,³¹ kişi ve toplumlara iletilen emir ve yasaklar, muhakkak belli şartlar muvacehesinde uygulamaya konulmaktadır.

Kur'an, hükümleri itibariyle hem geçmişe, hem şu an'a ve hem de geleceğe ışık tutar. Onun haber verdiği bazı durumlar, koyduğu ilkeler, yasalar ve geleceğe dair kesinlikleri, eşyanın tabiatı gereği hemen değil ileride de gerçekleşebilir. Bu yüzden, an itibariyle hemencecik gerçekleşmeyen bildirimlerin iptal edildiğini ileri sürmek, Kur'an'ın bu yapısının gözden irak tutulduğu anlamına gelmektedir. Ne var ki bu yaklaşım, Kur'an'ın hayatı anlamlandıran yapısı gereği de doğru değildir. Nitekim Yüce Allah, bu durumun izâhı babında şöyle buyurmaktadır: “[Ey Peygamber!]... Allah tarafından bildirilen her haber, yeri ve zamanı geldiğinde mutlaka gerçekleşecek, siz de bunun böyle olduğunu görüp öğreneceksiniz.”³² Bu nedenle, aynı kitap içerisinde iptal seçeneği olgusunu kabul etmek, başlı başına sorun üretmektedir. Hem, bu kapının açılması, açık olan bu kapıdan içeriye kimlerin gireceğine ve hangi hükmün iptal edildiğine dair bildirimleri tayin etmekte büyük zorlukları da beraberinde getirecektir.

²⁶ El-Hac, 22/51; es-Sebe, 34/5, 38.

²⁷ Nisa, 4/82.

²⁸ Nesh olgusunun yüzeysel olarak benzerlik arzeden bedâ kavramı ile karıştırılmaması gerekmektedir. (Bkz. Ebû Abdullah Kurtubî el-Ensârî, *el-Câmi'ul-ahkâmi'l-Kur'an*, (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1952), 2: 64. Bunun için şeriatlar arasındaki bazı hükümlerin iptali, hiçbir durumda bedâ olarak anlaşılmalıdır..

²⁹ El-En'âm, 6/67.

³⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 1: 152.

³¹ Er-Ra'd, 13/38.

³² El-En'âm, 6/67.

Mamafih gerek geçmişte ve gerekse de günümüzde bu kapıyı sağlıklı bir şekilde kullanan kişilerin olduğu da görülmektedir. Denilebilir ki, nesh ya da iptal konusunda İslâm dünyasında mevcut olan bazı anlayışlar, Kur'an'ın amaçladığı değerlerle taban tabana zıt bir yaklaşımı benimserken, bu kişilerin değişik bir iptal etme yaklaşımı ya da anlayışı üzerinden harekete etmekte oldukları görülmektedir.³³ Bizce bu algının sakatlığına vesile olan esas şey, üretmiş oldukları sonuçlardan çok, din ve şeriatın kişiler üzerinden iptal edilebileceği algısının inşâ edilmiş olmasıdır. Bu kapının ebediyen kapanması demek, Kur'an'ın bir kısmını alıp bir kısmını bırakan³⁴ kişi ve tasavvurların ortaya çıkmasını da önleyebilecektir.

Kur'an, Yüce Allah'ın sözü olması hasebiyle farklı bir yere sahiptir. Daha önce de değinildiği üzere bu sözün 'kitap' şeklinde değil, 'hitap' şeklinde gelmiş olması, içerisinde zamana ait vurguların olmasını da gerektirmiştir. Ayrıca ifade biçimleri de, yazı dili üzerinden değil, hitâbî dili üzerinden gelişmiştir. Kur'an'ın bu yapısı dolayısıyla, farklı zamanlarda inen ve aynı olguyu imleyen âyetler arasındaki vurgu farklarını göremeyen ya da benzer olgunun değişik basamaklarını ifade eden adımları³⁵ kaçırarak kişiler, kitap içi nesh/iptal denilen bir yola başvurmuşlardır.³⁶ Açıklamakta zorlandıkları her şeyi nesh kategorisi üzerinden izâha çalışmak, her şeyden önce hayatın devamlılığını göz ardı etmektir.³⁷ Onların bu eğilimi, Müslüman kültürde azınlık bir grup hariç olmak üzere, gelenekselleşmiş bir algı hâline de dönüşmüştür. Dahası bu tasavvur şekli, Kur'an gibi bir ilâhî hitâbın içerisinde çelişkili ifadelerin ve durumların olduğu intibahı da vermektedir. Oysaki yine Kur'an'da birbirine benzer âyetlerde değinilen konular, hitap şekli ve de vurgular, birbirinden farklı olarak gelebilmektedir. Denilebilir ki, insanın yaratılışını anlatan âyetlerde olduğu gibi, olayın farklı boyutuna değinilerek,³⁸ farklı ve de zengin bir anlatım içerisine girilmiş ve konunun çeşitli safhaları üzerinden insana anlatılmak istenen süreç tamamlanmıştır. Bu durumun zaman itibarıyla farklılık arz etmiş olduğunu bilebilirsek, bu gibi âyetlerde iptal değil, farklı durumların işlendiğini kolaylıkla anlayabiliriz.

2. Vahyi Sağlıklı Anlamanın İlk Adımı: Tutarlılık İlkesi

Her şeyden önce ifade edilmesi gerekir ki Kur'an-ı Kerim, tutarlılık üzerinde tebliğ edilmiş olan bir kitaptır. Onun aynı konuda farklı bildirimlerde bulunmuş olması, aktif durumdaki çeşitli sebeplere bağlı olan bir gelişmedir. Yoksa konu bütünlüğünün kaçırıldığı anlama gelmez. Esasında Kur'an'ın tenzîl sürecinin kitâbî bir metin olarak değil, hitâbî bir metin olarak tamamlandığını bilmekteyiz. Binaenaleyh hitâbî bir metnin bütünüyle yazılı bir metin olarak inzâl edilmiş olan kitaplar gibi olmadığı veya olamayacağı da bilinmektedir. Zira hitâbî bir metnin aynı konunun değişik zamanlarda ortaya çıkan farklı olgularına değinerek yeni bir bildirimde bulunması doğaldır. Bu durum, ilk bakışta çelişik görünen durumların olmasına da zemin hazırlayabilir. Nitekim görebildiğimiz kadarıyla bu olgusal evreleri, Müslüman kültürde bazı hükümlerin iptali anlamında yeni bir anlayışı hazırlamıştır denilebilir.

³³ Abdulcelil Candan, *Kur'an'ı Nasıl Anlamalı?*, (İstanbul: Elest Yayınları, 2011), 273-274.

³⁴ El-Bakara, 2/85.

³⁵ Nisâ, 4/3, 129.

³⁶ Ebû Ca'fer et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988), 1: 477.

³⁷ Bu yaklaşımın en tipik örneği, Kitab'ın sünnet ile nesh olduğunu savunan geleneksel bakış açısidir. (Bkz. Ebû Hamid el-Gazâlî, *el-Mustasfâ min ilmi'l-usûl*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1: 78.

³⁸ Âl-i İmrân, 3/59, el-Hicr, 15/26, en-Nahl, 16/4, er-Rahmân, 55/14.

Metin bütünlüğünün korunmasının ilk adımı kavramsal tutarlılık ise, ikinci adımı da aynı metin içerisinde çelişki ve tutarsızlıkların izâle edilmiş olmasıdır. Bu sebeple, doğrudan Yüce Tanrı'dan gelmiş olan bir metnin içerisinde vahiy sürecinin bütünlüğüne dair bir çelişki barındırmaması gerekir. Bunun içindir ki, sağlıklı bir nesih algısının tezâhürü için Kur'an'a konu bütünlüğü üzerinden de bakmak durumu hâsıl olmuştur. Bunun göz ardı edildiği her durumda, aynı konuda farklı sonuçların elde edilmesi gibi garip bir neticeye varıldığı da gözlemlenebilir. Dahası, özünde parçacı olan bu bakış açısı, metnin çelişik ifadeler içerdiği intibaini vermektedir. Mesela, kader, insan özgürlüğü ve fiiller konusunda Kur'an tek bir şey söylediği hâlde,³⁹ insanlar Kur'an'dan farklı sonuçlar çıkarma eğilimindedirler. Hatta birbirini nakzeden anlayışlar da yine âyetlere dayanarak elde edilmiştir.⁴⁰ Bunun gibi, nesh konusunda da Kur'an'ın söylediği şeylerin genel bir bütünlük içerisinde ele alınması gerekmektedir.

Bilebildiğimiz kadarıyla Kur'an-ı Kerim, kendisinden önceki pratikleri ifade eden şeriatlar hususunda bazı açıklamalar yapmaktadır. Onun açıklamalarının farklı amaçları bulursa da, esas olarak insanlığa gönderilmiş olan vahyin aynı kaynaktan beslendiğine dair bir vurgunun ön plana çıkarıldığını görebilmekteyiz.⁴¹ Bu birlikteliğin kök paradigması ise, beşere gönderilmiş olan kutsal metinlerin temel hükümlerin değişmemesi ilkesidir.⁴² Kur'an'ın savunduğu şey, süreç içerisinde farklı elçilere gönderilmiş olan bildirimlerde değişen şeylerin temel hükümler yani inanç ve ahlâk ilkeleri değil,⁴³ dönemsel manada yürürlük değeri olan bazı uygulamalar veya pratik/şeriat bazındaki ifadelerdir.⁴⁴ Zira bazı elçilerin görev alanları, yeni ve değişik bir ortam içerisinde tanımlanmıştır. Buna uygun düzenlemelerin yapılması da gerekmektedir. Üstelik son vahyin genel adı olan Kur'an, bahsedilen kişisel ve toplumsal olgulara hitap eden yeni bir âyet kümesi olarak hayatiyet bulmuştur. Bu açıdandır ki Kur'an, henüz yürürlük değeri bulunmayan veya geçmişte bazı toplumlara mahsus olarak konulmuş olan hükümlerin bazılarını nesh ederek⁴⁵ ilkesel olarak nâsîh pozisyonuna geçmiştir.⁴⁶ Bu itibarlardır ki, Yüce Allah, insanların değişim ve gelişim

³⁹ Beşerin yaratılış değeri mesabesinde olan sorumluluk ilkesi gereği söyleyebiliriz ki, insanın kaderi diye bir şeyden bahsedilecekse o da, bilerek ve isteyerek işlediğiyle yargılanmaktadır. İnsan için bunun dışında takdir edilmiş olan bir kaderden bahsedilemez. Mamefih bireysel iradenin dokunuşuna dair olmayan her şey, insanın hesap alanının dışında telakki edilmelidir. (Bkz. el-A'râf, 7/147; es-Secde, 32/14; es-Sebe', 34/33; et-Talâk, 65/9).

⁴⁰ Bahsedilen zihniyete örneklik etmesi bakımından Basra kadısı Ubeydullah b. Hasan'ın sözlerini takip etmemiz yeterlidir kanaatindeyiz. Nitekim o, bu konuda şöyle demektedir: “Kur'an'da ihtilafa delalet vardır. Kaderi reddedenler doğru söylemişlerdir. Bu görüş için Kur'an'dan bir asıl (mesned) vardır. Cebriyye'nin de dedikleri doğrudur. Onların görüşleri için de, Kur'an'da bir asıl vardır. Kim kaderi reddederse, doğrudur. Kim cebr görüşünü kabul ederse o da doğrudur. Çünkü bazen bir tek âyet, iki muhtelif manaya delalet eder ve birbirine zıt iki manaya çekilebilir... Her kim 'zina eden mü'mindir' derse, isabet etmiştir. Her kim 'kâfirdir' derse, o da isabet etmiştir. Bir başkası 'ne mü'mindir ne kâfirdir fakat fâsikür' derse, o da isabet etmiştir. Bir başkası 'o kâfirdir, müşrik değildir' derse o da isabet etmiştir. 'Kâfirdir ve müşriktir' diyen de isabet etmiştir. Çünkü Kur'an, bütün bu manalara delalet etmektedir.” (Bkz. Ebû Muhammed Abdullah İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadîs*, (Beyrut: Yy., 1972), 89; *Hadis Müdafası*, çev.: M. Hayri Kırbaçoğlu, (İstanbul: Kayihan Yayınları, 1979), 64.

⁴¹ Âl-i İmrân, 3/3; el-Mâide, 5/48.

⁴² El-A'lâ, 87/18-19.

⁴³ El-Mâide, 5/48.

⁴⁴ El-Mâide, 5/48; eş-Şûrâ, 42/13; el-Câsiye, 45/18.

⁴⁵ Nisâ, 4/154, 160, 161; el-En'âm, 6/46, 146; el-A'râf, 7/163; en-Nahl, 16/118.

⁴⁶ Nisâ, 4/105, 136; en-Nahl, 16/44; eş-Şuarâ, 26/196.

seviyelerini dikkate almakla, kişisel ve sosyal değişim ve gelişimin mâhiyetine dair önemli bir adım da atmış olmaktadır.

Bununla birlikte Cenâb-ı Hakk, bu ilkesel duruma göre göndermiş olduğu peygamberlerin mesajlarında oldukça değişiklikler de yapmıştır. Öyle ki tenzîl sürecinde de açıkça görüldüğü kadarıyla olası değişimin mantığı, zaman ve zeminin değişmesi umdesiyle paralellik arz eden bir yapıyı deruhte etmektedir. Ancak bilinmelidir ki, insanlığın atası durumunda olan Hz. Âdem'le başlayan İslâm vahyinin evrensel ve değişmez değerleri olan hanîf⁴⁷ ya da tevhit çizgisi hep korunmuştur. Aynı şekilde birbirinin devamı olan şeriatların bazı uygulamalarında değişikliklere gidilerek şârî tarafından gerekli görülenler gerekli görüldükleri kadar değiştirilmiştir.⁴⁸ Bu nedenle de kabul edilebilir bir iptal/nesih olgusu, aynı metnin içerisinde değil, birbirini takip eden farklı ümmetler arasında cârî olmuş olabilir. Binaenaleyh vahiy ve inzâl sürecinin son halkası olan Kur'an, hem ilke, hem uygulama ve hem de haber verme anlamında nâsîh bir pozisyonda durmaktadır.⁴⁹ Bu sebeptendir ki, İslâm Dini'nin son bildirgesi ya da vahyi konumunda Kur'an, kendi iç bütünlüğü ile ilkesel tutarlılığına son derece önem vermiştir.⁵⁰ Bu nedenle de Kur'an'da birbirini nakzeden değil, birbirini destekleyen âyetler bulunmaktadır diyebiliriz. Aslında kelâm, usul ve felsefenin doğrudan konusu olan nesh olgusu, kanaatimizce kendi mecrasından çıkarılmış ve büsbütün tefsir ilminin konusu hâline getirilmiştir.⁵¹

Kişi ve toplumlara göre temel yasaların değişmezliği fikri,⁵² metin içi neshin imkânı ve kabulü üzerinden sürekli değişebilen bir olguya mahkûm edilmektedir.⁵³ O nedenle

⁴⁷ El-Bakara, 2/135; Âl-i İmrân, 3/67, 95; Nisâ, 4/125; el-En'âm, 6/79, 161; Yûnus, 10/105; en-Nahl, 16/120; el-Hac, 22/31, er-Rûm, 30/30; el-Beyyine, 98/5.

⁴⁸ Nisâ, 4/28.

⁴⁹ En-Nahl, 16/64.

⁵⁰ Hâlis Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine/Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri*, (İstanbul: Şule Yayınları, 1992), 36.

⁵¹ İslâmî ilimlerin metodolojisini düzenleyen usûl kitapları, nesh konusunda genel geçer bazı kurallar koymuşlardır. Kanaatimizce bütünüyle beşer tarafından kodifiye edilmiş olan bu kuralların olması, Kur'an içi nesh olgusunu haklı çıkarmaz. Ancak bu kuralların yine de bir yerden başlamak sadedinde önemli olduğunu düşünmekteyiz. Belki de Kur'an'ın âyetlerinin büyük bir kısmını iptale gidebilecek serbest yorumların önüne geçebilmek için bu adımın atılmış olması dikkate alınmalıdır. Her ne olursa olsun özünde bütünüyle beşerî bir düzenleme olan bu kurallar, Kur'an içi nesh olgusunu baz alarak sistemleştirilmiş gibidir. Şimdi usûlcülerin nesh prensibi etrafında geliştirmiş oldukları işlem basamaklarına bakabiliriz. Bunlar: a-Nesh edilen hüküm şer'î bir hüküm olmalıdır. B-Nâsîh ile mensûh arasında zaman aşımı olmalıdır. İkisi de aynı anda veya mensûh nâsîhden önce gelirse nesh gerçekleşmez. c- Mensûh, herhangi bir vakitle kayıtlı olmamalı veya ebedî olduğuna dair bir ifade olmamalıdır (cihad âyetleri gibi). d-Nâsîh, sübut ve kuvvette en az mensûhun derecesinde olmalıdır. Dolayısıyla bir hadis bir âyeti neshedenmez. e- Her iki nassta neshi gerektirecek bir zıtlık bulunmalıdır. f-Neshe konu olan hüküm, iyi ve kötü olduğuna dair akıl erbabının üzerinde ittifak ettiği şeylerden olmamalıdır. Mesela zulüm ve haksızlık konularını içeren hükümler gibi. Bkz. M. Said Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, (İstanbul: Esra Yayınları, 19959, 62; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2011), 47, 248.

⁵² El-İsrâ, 17/7; el-Kehf, 18/55; el-Ahzâb, 33/38, 62; el-Mü'min, 40/85; el-Fetih, 48/23.

⁵³ Kur'an'ın kendi içinde nesh olmadığını iddia edenler bu gerekçelendirmelerini 10 madde üzerinden dile getirmişlerdir. Bunlar: 1-Nesh aklen caiz olsa da Kur'an'da bilfiil caiz değildir. 2- Nesh, tefsir ilminin konusudur, akaid ilminin konusu değildir. 3-Mensûh âyetler, Kur'an'ın âyetleri değildir. 4-Kur'an'da şu âyet şu âyeti nesh eder şeklinde bir hüküm yoktur. 5-Aynı şekilde, şu âyet, su âyeti nesh etmiştir şeklinde sahih Peygamber sözü de yoktur. 6-İddet ile ilgili Bakara Suresi 240 ve 224 te olduğu gibi bazen nâsîh kabul edilen âyet mensûhtan önce gelmiş olabilir. 7-Nâsîh ve mensûh âyetlerin sayıları ihtilaflıdır. 8- Nesh, emir ve nehiylerde olur dedikleri hâlde ahvâl ve ahbar konusunda da nesh olduğunu ileri sürmüşlerdir. (Bakara, 2/284) ayeti, 2/286 ile nesh edilmiş denilmektedir. 9-Ahad haberlerle Kur'an iptal ya da ispat edilemez. 10-Kur'an'ın mütevatirliği konusunda icma vardır. Onun herhangi bir âyeti

Kur'an'ın kendi içerisinde olduğuna inanılan nesh konusuna metnin bütünlüğün korunması ilkesinden hareketle farklı yaklaşılması gerekmektedir. Kanaatimizce bu yaklaşımı destekleyen şu bakış açısı, sorunun çözümünde bizlere sağlıklı ipuçları verecektir: “İki âyet vardır ki bazı âlimlerce birisi nâsîh, öteki mensûh kabul edilmiştir. Bu iki âyet aslında sosyal şartlara ve ferdin imkânlarına göre aynı konuda farklı fahvaları ihtiva eder. Bu âyetler hakkında şunları söyleyebiliriz: Tedriciliğin söz konusu olduğu hususlarda âyetin ilettiği mesajın, pratikte muhataplarca uygulanabilirliği meselesi ortaya çıktığında pek tabiidir ki, zaman ve şartlara paralel olarak hükmü uygulanacak olan âyet de değişik olacaktır. Yani belli sosyal şartlarda, bazı âyetlerin ifade ettiği hüküm devreye girer. Ama aynı şartlarda, uygulanabilirliği, Kur'an'ın ruhu ve zihniyeti açısından mümkün görünmeyen âyetlerin hükümleri ise uygun şartların tahakkukuna kadar tehir edilir. (Müşriklerle münasebetler konusunda hükümler içeren Bakara 109, 191; Tevbe, 5; Hac, 5, 39 'da aynı konunun değişik versiyonlarından bahsedilerek, zaman zaman ilk hükmün, zaman zaman da ikinci âyetlerde ifade edilen hükmün uygulanabilirliği ve geçerliliği söz konusu edilmektedir.”⁵⁴ Buna dayanarak diyebiliriz ki, sahîh bir nesh algısına kaynak teşkil eden bu durum, esasında özel bir vurgudan genel bir hüküm çıkarmak gibi kapsayıcı bir durumu da ifade etmektedir.⁵⁵ Bu gibi âyetlerde sadece hüküm anlamında bildirimler olmaması, başlangıçtan beri süregelen bir ilkesel tutarlılığın hâlâ devam ettiğini de göstermektedir. Kur'an'ın geçmiş vahiyler üzerinden salık vermiş olduğu bir sâlih ameli iptal ettiği düşünülemeyeceğine göre, şeriatlar arasında bile olsa ilkeyi ilgilendiren bütüncül bir iptal olayından bahsedilemez.

Son Peygambere gelen vahiylerin bütününe an itibariyle elimizde mevcut olan Kur'an'ın içerisinde olması inancı, nesh konusundaki farklı malzeme üzerinden şüpheye bırakılmaktadır. Mesela Kur'an, zina edenlere 100 sopa ile tecziye etme üzerinden açıkça bir ceza düzenlemiş olduğu hâlde,⁵⁶ haddizatında Ehl-i Kitap'tan miras alındığı ortada olan recm uygulamasının⁵⁷ Kur'an'da mensûh bir âyet olduğunu ileri süren rivâyetler bulunmaktadır.⁵⁸ Bahsedilen rivâyette Hz. Ömer'in ağzından Kur'an'ın eksik

---

hakkında yürürlükten kaldırıldığına dair bir âyet bulunmamaktadır. Bkz. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, (Ankara: TDV Yayınları, 1985), 125-126; Süleyman Ateş, *Kur'an'da Nesh Meselesi*, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1996), 15, 23; Mesut Okumuş, *Ulûmu'l-Kur'ân/Kur'ân İlimleri*, “*Tefsir*” Kitabı İçinde, edt. M. Akif Koç, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 337-338.

⁵⁴ Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü*, 36-37.

⁵⁵ Müslüman âlimler, bu durumu açıklamak için akıl sahibi herkesin onay verebileceği bir tarzda şöyle bir izâhât geliştirmişlerdir: “*el-İbretu bi umûmi'l-lafti lâ bihusûsi's-sebeb.*” Yani: “*Asıl olan, sebebin özel oluşu değil, hükmün genel oluşudur.*” Bu ilkenin işletildiği her durumda Kur'an içi bir neshin imkânsızlığına dair bir kanaat geliştirebiliriz. Mesela, Tebbet Sûresi'nde bahsedilen kişiler olan Ebû Leheb ve karısı Ümmü Cemil buna güzel bir örnek teşkil edebilir. Bkz. Okumuş, *Kur'an İlimleri*, 335. Zira ilgili Sûre'de Ebu Leheb ve karısından doğrudan bahsedilmiş olsa da, zaman itibariyle bu kişiliklerin yaşıyor olmadığı bilinmektedir. Bu gerekçeden ötürü, bahsedilen Sûre'nin nesh edilmiş olma seçeneğinin ortadan kaldırmak için, Kur'an'ı bütünsel anlamamıza yardımcı olacak farklı bir algının işletilmesi gerekmektedir.

⁵⁶ “[Ey Mü'minler!] Zina eden kadın ve erkekte her birine yüzer sopa/değnek vurun. Mademki Allah'a ve Ahiret'e inaniyorsunuz, o hâlde suçlulara acıma duygunuz Allah'ın bu hükmünü uygulamaktan sizi alıkoymasın. Ayrıca onlar cezalandırılırken bir grup mü'min de hazır bulunup tanık olsun.” (en-Nûr, 24/2).

⁵⁷ Kitab-ı Mukaddes, (İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 1981), *Levililer*, Bab, 20/1-3, Bab, 24/23.

⁵⁸ Hz. Ömer, bir Cuma günü minbere çıkarak hutbe okumuş ve şunları söylemiştir: “...Şüphesiz ki Allah, Muhammed'i hak Peygamber olarak gönderdi, ona kitap indirdi. Allah'ın indirdiği şeyler içerisinde recm ayeti' de vardı. Bizler, o ayeti okuduk, anladık ve ezberledik. Bunun içindir ki, Resûlullah sav) recmetti,

cem edildiği ileri sürülmektedir. Kur'an'da zina suçu ile ilgili olarak 'yüz sopa vurma' üzerinden etkin bir cezaî düzenleme yapılmış olması durumu, rivâyetler üzerinden adeta rafa kaldırılmaktadır. Ancak geleneksel yaklaşım sahipleri yine Kur'an âyetleri üzerinden yol alarak bu durumun aksini ifade etmektedir. Bunların delil olarak kullanmış oldukları âyetlerin ilki: “*Resûl, size neyi verdiyse onu alın, neyi yasak ettiyse de ondan kaçının*”⁵⁹ âyeti ve diğeri ise: “*O, hevâsından bir şey konuşmaz. O, ancak vahyedilen bir vahiydir*”⁶⁰ âyetidir. Gerek ilk bakışta ve gerekse de nüzûl sebepleri incelendiğinde açıkça görülecektir ki, bu iki âyet de resûlün muhataplarına yeni gelen âyetlerden bahsederken ki hâli için yapılan itirazlara verilen cevaplar cümlesinden görülmelidir.

3. Çelişkiden Azade Bir Metnin İnşası

Kanaatimizce kutsal bir metinde çelişkinin olmaması demek, aynı metin içerisinde birbirini nakzeden, ortadan kaldıran ifade ve hükümün olmaması demektir. Ancak metne farklı yaklaşımlar sebebiyle her daim olasılık dairesinde olan bu durum, okuyucu için ilgili metne karşı büsbütün güvensizlik de yaratabilir.⁶¹ Mamafih Kur'an, kendisini tanımladığı şekliyle kusur, eksiklik ve yanlışlık olmasından uzak bir kitaptır.⁶² Öyle ki Kur'an'ın her devirde yaşanılabilir bir kitap olduğu konusunda hayli emek harcayan ilim adamlarından birisi olan Mehmet Okuyan, bu konuda şunları söylemektedir: “*Nesh bir tür iptal ve çelişkidir. Oysa: 'Hâlâ Kur'an üzerinde gereği gibi düşünmüyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık bulurlardı'*”

ondan sonra biz de recmettik. Ama insanların üzerinden uzun zaman geçerse korkarım ki birisi çıkıp, 'Biz, Allah'ın kitabında recmi göremiyoruz' der de, Allah'ın indirdiği farızayı terk ederek sapıklığa düşerler. Gerçekten erkek ve kadınlardan zina eden kimse üzerine-muhsan olmak, beyyine veya gebelik yahut itirafta bulunmak şartıyla- recim, Allah'ın kitabında sabit bir haktır.” (Bkz. Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih*, “Hudûd”, 31; Ebû Dâvûd, *Sünen*, “Hudûd”, 23; Tirmizî, *Sünen*, “Hudûd”, 7, İbn Mâce, *Sünen*, “Hudûd”, 9; İmam Mâlik, *Muvatta*, “Hudûd”, 10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 23). Devamında Hz. Ömer: “Eğer insanların, 'Ömer, Kur'an'dan olmayan bir şeyi Kur'an'a dercediyor' şeklindeki ithamlarından korkmasaydım, kuşkusuz recim ayetini Kur'an'a yazdırdım” demiştir. (Bkz. Ebû Dâvud, *Sünen*, “Hudûd”, 23, İmam Mâlik, *Muvatta*, “Hudûd”, 1; İbn Hanbel, *Müsned*, V, 183). Muhsin Demirci, recim ayeti denilen rivayetin (*Evli erkek ve evli kadın zina yaptıkları zaman Allah'tan bir ceza olarak muhakkak onları recmedin. Allah, mutlak gâlip ve hikmet sahibidir*). (Bkz. Buhârî, *Sahih*, “Hudûd”, 31) farklı versiyonlarına değinerek, her bir kaynaktaki (Mesela Dârimî, İmam Mâlik, İbn Hanbel, Hâkim, İbnü'l-Cevzî, Zerkânî, Beyhakî, Süyûtî, Heysemî'nin ilgili eserlerinde) ilgili ayetin farklı cümle yapısıyla geçtiğini belirtmektedir. (Bkz. Demirci, *Tefsir Usulü*, 250-251). Nitekim recm hükmünün geçtiği Tevrat, ilgili cezaya şöyle değinmektedir: “...Fakat bu şey, genç kadında kızlık nişanları bulunmadığı hakikatsa; o zaman genç kadını babasının evinin kapısına çıkaracaklar ve şehrin adamları onu taşla taşıyacaklar ve ölecek, çünkü babasının evinde zina etmiş olmakla İsrail'de alçaklık etmiştir; ve aranızdan kötülüğü kaldıracaksın.” (Bkz. Kitab-ı Mukaddes, Tesniye, Bab, 22, 20-21). Tevrat, devamındaki iki ayette de yine evlilik dışı ilişkiye değinerek suçun giderilmesi babında recimden bahsederek, taşıyarak öldürmeyi kötülüğün kaldırılmasına bir kaynak olarak göstermektedir. (Kitab-ı Mukaddes, Tesniye, Bab, 22, 22-24).

⁵⁹ El-Hasr, 59/7.

⁶⁰ En-Necm, 53/3-4.

⁶¹ Nitekim bu algıya örnek teşkil edebilecek bazı uygulamalar da görülmektedir. Kur'an'da nesh olması kabulü, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan Müslüman toplumlarda iktidarların kötü emellerine kaynaklık teşkil eder bir tarzda da kullanılmıştır. Mesela, Somali'de 1970'lerde nesh olgusundan hareket eden baskıcı iktidar, özellikle Kur'an'daki hüküm âyetlerinin devrin şartlarına uymadığı gerekçesiyle iptalini düşünmüş ve Kur'an'ın muhkem beyanlarına aykırı olan bazı yeni kanunî düzenlemeler yapabilmıştır. Ona karşı çıkan ulemeden bazı kişiler ise idam edilmiştir. (Bkz. Fevzi Zülâloloğlu, *Yolumuzu Aydınlatan Kur'anî Kavramlar*, (İstanbul: Ekin Yayınları, 2010), 532). Benzer bir algının 28 Şubat sürecinde ülkemizin önde gelen siyasetçileri tarafından açıkça dillendirildiği ve laik paradigmanın lehinde bir kanaat olarak kullanıldığı bilinmektedir.

⁶² El-Fussilet, 41/42.

ayeti gereği, Kur'an'da çelişki yoktur; dolayısıyla Kur'an'da hükümler arası bir iptalin bulunması da mümkün değildir. Dahası nesh, aslında âyetleri hükümsüz bırakmak anlamında kabul edildiği için, bizce bu iddia, dolaylı olarak Kur'an âyetlerini etkisiz bırakmak, onları âciz hâle getirmek anlamını da beraberinde getirmektedir.”⁶³ Bu nedenledir ki, yapılması gereken şey, aynı konuyla ilgili bildirimleri alıp bir araya getirmek ve hitabın zaman ve zemini ile olgu esnasındaki ilişkiyi dikkate almaktır. Geline bu noktada ileri sürülebilir ki, herhangi bir konunun değişik veçhelerine vurgu yapan âyetlerin olması, aynı olgu etrafında bile farklı durumların göz önüne getirilmesini gerekli kılmaktadır. Hatta bu durumda bazen olayın basamaklarına da değinilmiş olabilir. Yine ilgili bildirimler, olgunun geçerliği konusunda belli bir sınır çizmeyi veya alternatif sunmayı hedeflemiştir denilebilir. Dahası, kendi anlam haritamız içerisinde bulunan ‘istisna’ ve ‘tahsis’ gibi uygulamalar da bu gibi çelişik görülen ifadelerin anlaşılmasını kolaylaştırır.

Yüce Allah'ın yapmış olduğu işlerin kaynağında yer alan temel bir değer de hikmettir. O'nun faaliyetleri bu amaçtan yoksun olarak ele alınamaz.⁶⁴ Zira yarattıklarına karşı merhamet gösteren bir Tanrı'nın hikemsiz ve rastgele iş yapması düşünülemez.⁶⁵ Varlığın devamı için gerekli olan adımların atılması üzerinden anlaşılacak olan hikmet olgusu, Yüce Allah için bir zorunluluk değil, bir adalet ve de bir ahlakîlik durumudur.⁶⁶ Ancak bu kavramın insana dönük bir veçhesi de bulunmaktadır.⁶⁷ Denilebilir ki, gerek Peygamberlerin kazanımları özelinde ve gerekse de insanlığın kazanımları genelinde bu olgunun pozitif bir yönü bulunmaktadır.⁶⁸ Mamafih bu insanlar için hikmet; hak ve hakikati görebilme, eylemin arkasını, sözün bağlamını ve gideceği yeri bilebilme,⁶⁹ öngörülü davranabilme, isabetli karar alabilme yeteneği, doğru ve dürüst iş yapabilme şuru ve Allah'ın rızasını her şeyin üstünde tutarak harcama bilincine sahip olma yetisi anlamına gelmektedir.⁷⁰ Hikmet üzerinden iş yapabilen bu kişiler, maddî ve manevî anlamda büyük bir kazanıma ve lütfâ dâçar olan kişilerdir.⁷¹ Onların geleceği öngörerek yaptıkları her şey, süreç sonunda işlerinden elde ettikleri artı değerler gibi kendilerine dönecek olan kazanımlarını da görebildiklerini göstermektedir.⁷² Bu sebeple, Kur'an âyetlerinde sıklıkla bahsedilmiş olan hikmet yeteneği,⁷³ Kitap ve peygamberlik dışında esasında akıl sahibi kişinin olgu hakkında üst perdeden bakabilme kapasitesidir diyebiliriz. Sözün bağlamını bilebilmek, yani Kur'an'ın hitabını anlayabilmek, gerçekten büyük bir hikmettir.

Peygamberlerin eskiye ait olan Tanrı algılarına, iman esaslarına, ibadet telakkilerine ve de bazı kurumsal yapılara itiraz ettiği doğrudur. Ancak onların muhalefet etmiş olduğu bu durum, insanlığın öteden beri üzerinde ittifak etmiş olduğu fitrî değerlerden olan tevhide uygun olmayan birikimlerden sayılmalıdır. Bunlar, süreç içerisinde insanların oluşturmuş olduğu gelenekler olabildiği gibi, yine süreç içerisinde o toplumla ilgili

⁶³ Mehmet Okuyan, *Kur'ân-ı Kerîm'de Çok Anlamlılık*, (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2013), 595.

⁶⁴ Ed-Duhân, 44/4-5.

⁶⁵ Eş-Şûrâ, 42/51.

⁶⁶ El-Hûd, 11/1; el-İsrâ, 17/39; el-Fussilet, 41/42.

⁶⁷ El-Bakara, 2/129, 151, 269; Âl-i İmrân, 3/48, 164; el-Mâide, 5/10; el-Ahzâb, 33/34; el-Cum'a, 62/2.

⁶⁸ El-Bakara, 2/231, Âl-i İmrân, 3/79; el-En'âm, 6/89; el-İsrâ, 17/39; el-Câsiye, 45/16.

⁶⁹ En-Nahl, 16/25; es-Sâd, 38/20.

⁷⁰ El-Bakara, 2/251; Nisâ, 4/54; Yûsuf, 12/22; Meryem, 19/12; eş-Şuarâ, 26/83; el-Kasas, 28/14; Lokmân, 31/12.

⁷¹ El-Bakara, 2/269; Nisâ, 4/113.

⁷² Âl-i İmrân, 3/81.

⁷³ Âl-i İmrân, 3/58; Yûnus, 10/1; Lokmân, 31/2; Yâsîn, 36/2; ez-Zuhrûf, 43/4.

mevzî bir yasak ya da uygulama da olabilir. O hâlde peygamberlerin doğrudan dokunarak değişimlerini sağladığı şeyler, ortak hedeflerle uyuşan değerler değil, süreç içerisinde tevhide eklenen yan unsurlardır denilebilir. Doğaldır ki, yeni vahiy üzerinden değişime uğrayan bu durum, eski vahyin ve de dinlerin müntesipleri tarafından hoş karşılanmamıştır. Özellikle Yahudi ve Hıristiyanların kendi şeriatlarının yürürlüğünün tartışmalı hâle gelmesi, İslâm vahyine karşı esaslı bir muhalefetin de doğmasına neden olmuştur. Mamafih bu değişime muhalefet eden gruplar, yalnızca Ehl-i Kitap ile sınırlı da değildir. Kurumsal düzenleri ile atalarının dinlerinin tehlikede olduğunu gören bütün pagan kültürler de yeni gelen vahiyler karşısında muhalif bir pozisyon almışlardır. Tebliğ faaliyeti, esas olarak bu muhalif algının bastırılmasını hedeflemiş olmasa da, toplumsal dokuda karşılık ve hayatîyet bulmuş olan bu olgunun göz ardı edilmesi de düşünülmemiştir.

O nedenle, yapılan faaliyet, hem eski ve yanlış olanın kaldırılması, hem de yeni ve hakikat olanın yerleştirilmesi üzerinden çift yönlü bir mücadeleyi kapsar hâle getirilmiştir. Mücadelenin yakın ve uzak unsurlar üzerinden işlevsel olması, haddizatında tevhid ilkeleri hususunda herhangi bir değişikliğe gidilmeyeceğini de garanti etmekteydi. Bu amaçlardır ki, bu mücadelenin karşı tarafı olan kitap ehline esasında ortak temeller üzerinde bulunduğu haber verilmiştir. Öteden beri şeriatlar bazında yapılan bu tür bir neshin ya da yürürlükten kaldırmanın bu şekli, vahiy geleneğinin temsilcileri olan kitap ehli tarafından da iyi bilindiği için hâlihazırda yapılmakta olan nesh uygulaması, çok tartışılan bir şey de değildir. Öyle ki onların öteden beri alışık oldukları bu durumun akıl ve ızanla anlaşılacak bir tarafı da bulunmaktadır.

4. Öteden Beri Süregelen Yasal Sürecin Tedariki

Geleneksel anlamda işler olan neshin, özellikle de şeriatlar arasında olması hususiyeti, sünnetullah yasaları kapsamında değerlendirilmelidir. Doğaldır ki, Müslüman kültürün kendi vahyinin tahkimi açısından öncelikli olarak bu algıyı beslemesi gerekirken, zaman itibarıyla anlamakta zorlandıkları ya da olgunun çeşitli aşamalarına değinen alternatifli durumu nesh seçeneği ile tarif etmeleri, Kitab'ın mevsûkiyeti açısından anlaşılacak bir yaklaşım da değildir. Kitap içerisindeki iptalleri kabul edip, sonra da bu durumun yani nesh olgusunun iman ve temel ilkelerde değil de teferruat ya da ibadet ve uygulamalarda olduğunu ileri sürmek,⁷⁴ çelişki babında anlaşılması gereken bu olgusal durumu haklı çıkarmaz. Değişen ve gelişen şartlar muvacehesinde olabilirliği ileri sürülen bu gerekçe, olası durumu okuyamamanın bir adımı olarak görülmelidir. Dahası

⁷⁴ Bu algıya uygun olarak şu örneği verebiliriz. Ebû Bekir İbnu'l-Arabî'ye göre, bazı kaynaklarda 'kılıç âyeti' olarak da bilinen Tevbe Sûresi'nin 5. âyeti, bundan önce gelmiş olan 114 âyetin hükmünü nesh etmiştir. (Bkz. Ebû Bekir İbnu'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 1: 102-104; 2: 901-902). Günümüzde bile dindarlığı şiddet olarak yorumlayan bazı çevrelerce inanç özgürlüğüne vurulan güçlü bir tokat olarak gösterilen ilgili âyetin anlamı şöyledir: "Haram aylar sona erdiğinde [antlaşma şartlarına uymayan] müşrikleri ele geçirdiğiniz yerde öldürün. Gerektiğinde onları yakalayıp tutsak edin, gelip geçtikleri her yeri gözetim altında tutun. Şayet tövbe edip imana gelir [ve tıpkı sizin gibi] namazı kılıp zekâti verirlerse, onları serbest bırakın. Çünkü Allah, tövbe kullarına karşı çok affedici, çok merhametlidir."(et-Tevbe, 9/5). Hâlbuki belli şartlarda düşmana karşı savaş ve onları öldürme izni veren bu âyet, barışı öne çeken diğer âyetlerin hükmünü iptal etmemiş, özel olarak saldırı durumunda ya da savaş durumundaki mevzî bir tercihi öne çıkarmaktadır. Zaten aynı âyetin devamında da barışa yanaşma seçeneği açık tutulmuştur. Bu âyetin din ve vicdan özgürlüğüne keskin bir sınır çekmesi ya da diğer hoşgörülü tavırları iptal etmesi şöyle dursun, saldırı altında olunan böyle bir durumda bile barışın kollanabileceğine dair etkin ve de ahlâkî bir vurgusu bulunmaktadır.

bu durum, geleneksel Müslümanlığın üzerinde titizlikle durmuş olduğu Yüce Allah'ın ezeli ilminin mâhiyetini de kuşku hâle getirmektedir.⁷⁵ Yüce Allah'ın oldukça yakın bir zamanda gerçekleşecek olan değişiklikleri öngöremeyerek, ortaya çıkan yeni durumları zaman içinde kontrol ediyor olduğunu ileri sürmek, eşya ve olguların mâhiyeti hakkında daha yaratmadan kural koyabilen bir Tanrı olgusuna halel getirebilir. Bu algıdan uzak durmak, her şeyden önce Yüce Allah'ın yapabileceklerine olan saygının bir göstergesidir.

Görüldüğü kadarıyla nesh konusundaki kafa karışıklığının temelinde, değişik şariatlar hususundaki değişimler değil,⁷⁶ aynı şariat içerisindeki lokal değişimler yatmaktadır. Zira zaman ve zemine göre değişiklik gösterebilen ve genellikle de elçilerin uygulama modellerine verilen isim olan şariatlar kendi içerisinde bir bütünlük arz etmelidir.⁷⁷ Oysaki kendi içerisinde büyük bir tutarsızlık örneği olan bu algı, kişileri ortamı okuyamayan ve gelecekte haberdar olmayan bir Tanrı algısına da yöneltmektedir. Bazılarının ileri sürmüş olduğu gibi bu durum, değişen sosyal şartların dayattığı bir sonuç olarak da görülemez. Zira yeni mesajın böyle bir öngörüyle hareket edebilmesi gerekirdi. Bu denli basit bir öngörü yapamayan bir varlığın Tanrı olması da düşünülemez. Nitekim bugün bazı kuruluşların yüzyıl sonrasını adım adım planladığını düşünürsek, ilgililerin bu iddiasının her şeyi bilen bir Allah için geçerli olmadığını ileri sürebiliriz. Yüce Allah'ın hayata müdahalesi an itibariyle olsa dahi, yine de tedricilik ile iptal arasında büyük bir fark bulunmaktadır. Hem bu algının kader örgüsüne göre Yüce Allah'ın önceden bilip takdir etmesi,⁷⁸ mevcut çelişkileri izâle etmeye yetmez bir durumun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Herhangi bir elçinin tebliğ süreci, insanların bu süre içerisinde değiştiği söylenen yeni duruma ayak uydurmada sorun yaratmaz görünmektedir. Haddizatında tebliğ içi nesh olgusunu kabul edenler, olası değişim ve gelişimin basamaklı ve alternatifli olduğunu gözden kaçırmaktadırlar. Onların nesh dedikleri olgular, mevcut olgunun değişik basamaklarına hitap ediyor olması itibariyle, sünnetullahı daha uygun bir açıklama tarzı gibi kabul edilmelidir. Zira bu durumda yapılacak olan şey, son değişikliklere uygun olan yeni durumun yasallığının kabul edilmesi ve şartların oluşması hâlinde beklenen sonucun gelmesinin de erken olmadığı hususudur. Aynı konuda farklı bildirimlerin olması durumu ise, yapılan değişikliklerin mâkul bir süreci takip eder olduğunun bilinmesine mâtuf bir kazanımdır. Bu durum ise, yapılmakta olan her devrim için geçerli ve de gerekli bir ilkedir. Eğer ki yeni bir uygulamayı yerleştirmek istiyorsak, beşerin alışkanlıklarını ve de biyolojik bağımlılıklarını dikkate alarak insanlara seçenek ve alternatif sunarak zaman içerisinde eski alışkanlıklarından kurtulması sağlanmalıdır. Şariatlar arasındaki nesh durumunda yapılan şey, dinin asılları üzerinde oluşan bir tedricilik ya da pazarlık olmadığı için, süreç içerisinde değişikliğe uğramış olan bu alanda kademeli bir geçiş ve sonuçta elde edilecek olan kesin bir kopuş istenmektedir.

Yeni dinî oluşumların doğası gereği biraz eskinin ilkeleri, biraz da yeni olanın kabulleri üzerinden işleyen bir pazarlık kabul edilemez. Böyle bir dindarlık geçerli de değildir. Ancak özellikle süregelen her türlü alışkanlıklardan kurtulmak için kademeli bir geçiş ve de insan biyolojisinin genel karakterinin dikkate alınması elzem bir husustur. Bize göre nesh olgusunda yapılan şey de tam olarak bundan ibarettir. Bu cümleden olarak

⁷⁵ El-En'âm, 6/80; el-A'râf, 7/89; et-Tâ-Hâ, 20/98; el-Mü'min/Ğâfir, 40/7; et-Talâk, 65/12.

⁷⁶ El-Mâide, 5/48.

⁷⁷ İlhami Güler, *Sabit Din*, 23-24.

⁷⁸ Helmer Ringgren, *İslam Kaderciliği*, 72-77.

Kur'an vahyi için söyleyecek olursak, vahyin devam ettiği bir süreçte gelen bildirimler arasında aşama ve alternatiflerin olması kadar normal bir şey olamaz.⁷⁹ Hem dönem ve şartların değişmesiyle verilen emirlerdeki vurgular da değişebilir. Ancak emir olarak sonradan gelen bir şey, önceki durumu iptal etmeyebilir. Dahası bu durum, ilk emrin ortadan kalktığı anlamına da gelmez. Zira ilk durumda verilen hükümler, kendi şartları avdet edince yine yürürlüğe girebilir. Aynı konuda sonradan verilen hükümler de yine kendi şartları içerisinde değerlendirilmelidir.⁸⁰ Öyle bir şart ve ahvâl içerisinde bulunulur ki, o ortamda ilk gelenler değil, son gelen hükümler de uygulanamayabilir, ya da tam tersi bir durum ortaya çıkabilir. İşte bu gibi olgusalıklar karşısında seçenек sunan Kur'an, kendi içinde bir neshi değil, kademeli geçişi öncelemiş gibidir. Mesela Bakara Sûresi'nin bütünüyle Medine dönemine ait bir bildirim olması,⁸¹ muhatapların vasfi ve kazanımlarını dikkate alarak 10 yıllık bir süredeki kişisel ve toplumsal değişimleri sağlıklı bir şekilde okuyarak verimli bir çıkarım yapmamızı salık vermektedir. Zira her dönemin bir yasası olduğu ilâhî hükmü gereği,⁸² kişi ve toplumlara iletilen emir ve yasaklar, muhakkak belli şartlar muvacehesinde uygulamaya konulmaktadır.

Kur'an, ihtilaf üreten değil, ihtilaf çözen bir yapıya sahiptir.⁸³ Zira Kur'an, herhangi bir konuda sadece hakikat üzerinden işlem yapmaktadır. Şüphe üretmeyen bu metot sayesinde insanların hakikate ulaşabilmelerinin imkânı doğmuş olmaktadır. İnsanlığın birikimini de dikkate alan bu metot, hayat yolunda insana yol göstermektedir. Beşeri şüphelerinden arındırması gereken bu kitabın⁸⁴ süreç içerisinde şüphelerin beslendiği bir kaynağa dönüşmesi, hatta kişisel şüpheleri besleyen bir yapıya dönüşmesi, işten bile değildir. Mamafih bu öngörünün büyük oranda gerçekleştiği de gözlemlenmektedir. Gerek geçmiş, gerekse de an itibariyle ifade edecek olursak, Kur'an'ın bütünlüğü sağlayan yönünün zayıflatılıp ayrılıkları beslemek üzere başvurulmuş bir kaynağa dönüştürüldüğü görülmektedir. Haddizatında Kur'an'ın, kişi, grup ve cemaatlerin kafa konforunu beslemediği bilinmekte ise de, Müslüman kültürün ihtilaf anında Kur'an'a başvurusu hususu, öteden beri devam eden bir uygulamadır. Kanaatimizce bu adım, ilkesel olarak doğru ve güzel olsa da, herkesin kendi düşüncesi için Kur'an'dan onay alma çabası, aradaki ihtilafı daha da derinleştirmiş gibidir.

Kur'an, hükümleri itibariyle hem geçmişe, hem şu an'a ve hem de geleceğe ışık tutar. Onun haber verdiği bazı şeyler, koyduğu ilkeler, yasalar ve geleceğe dair kesinlikleri, eşyanın tabiatı gereği hemen değil ileride de gerçekleşebilir. Bu yüzden, an itibariyle hemencecik gerçekleşmeyen bildirimlerin nesh edildiğini ileri sürmek, Kur'an'ın bu yapısının gözden ırak tutulduğu anlamına gelmektedir. Ne var ki bu yaklaşım, Kur'an'ın hayatı anlamlandıran yapısı gereği de doğru değildir. Nitekim Yüce Allah, bu durumun izâhi babında şöyle buyurmaktadır: “ [Ey Peygamber!] ... Allah tarafından bildirilen her haber, yeri ve zamanı geldiğinde mutlaka gerçekleşecek, siz de bunun böyle olduğunu

⁷⁹ Nesh olgusunun yüzeysel olarak benzerlik arzeden bedâ kavramı ile karıştırılmaması gerekmektedir. (Bkz. Kurtubî, *Câmiu'l-Ahkâm*, 2: 64). Bunun için şeriatlar arasındaki bazı hükümlerin iptali, hiçbir durumda bedâ olarak anlaşılmalıdır. Bu konudaki asıl problem, aynı şeriat içerisinde süreç boyunca yapılan iptallerdir. Mamafih nesh konusunda ihtilafın olmuş olması bile başlı başına önemli bir gelişme olarak kabul edilmelidir.

⁸⁰ El-En'âm, 6/67.

⁸¹ Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, 1: 152.

⁸² Er-Ra'd, 13/38.

⁸³ El-Bakara, 2/213; Nisâ, 4/59, 105.

⁸⁴ Yûnus, 10/37.

görüüp öğreneceksiniz.”⁸⁵ Bu nedenle, aynı kitap içerisinde iptal/nesh olgusunu kabul etmek, başlı başına sorun üretmektedir. Hem, bu kapının açılması, açık olan bu kapıdan içeriye kimlerin gireceğine ve hangi hükmün nesh edildiğine dair bildirimleri tayin etmekte büyük zorlukları da beraberinde getirecektir. Mamafih gerek geçmişte ve gerekse de günümüzde bu kapıyı sağlıklı bir şekilde kullanan kişilerin olduğu da görülmektedir. Denilebilir ki, nesh konusunda İslâm dünyasında mevcut olan bazı anlayışlar, Kur'an'ın amaçladığı değerlerle taban tabana zıt bir yaklaşımı benimserken, bu kişilerin değişik bir nesh olgusu üzerinden harekete etmekte oldukları görülmektedir.⁸⁶ Bizce bu algının sakatlığına vesile olan esas şey, üretmiş oldukları sonuçlardan çok, din ve şeriatın kişiler üzerinden nesh edilebileceği algısının verilmiş olmasıdır. Bu kapının ebediyen kapanması demek, Kur'an'ın bir kısmını alıp bir kısmını bırakan⁸⁷ anlayış ve tasavvurların ortaya çıkmasını da önleyebilecektir.

Kur'an, Yüce Allah'ın sözü olması hasebiyle farklı bir yere sahiptir. Daha önce de değinildiği veçhile bu sözün kitap şeklinde değil, hitap şeklinde gelmiş olması, içerisinde zamana ait vurguların olmasını da gerektirmiştir. Ayrıca ifade biçimleri de, yazı dili üzerinden değil, hitâbî dili üzerinden gelişmiştir. Kur'an'ın bu yapısı dolayısıyla, farklı zamanlarda inen ve aynı olguyu imleyen âyetler arasındaki vurgu farklarını göremeyen ya da benzer olgunun değişik basamaklarını ifade eden adımları⁸⁸ kaçıran kişiler, kitap içi nesh denilen bir yola başvurmuşlardır.⁸⁹ Açıklamakta zorlandıkları her şeyi nesh kategorisi üzerinden izâha çalışmak, her şeyden önce hayatın devamlılığını göz ardı etmektir.⁹⁰ Onların bu eğilimi, Müslüman kültürde azınlık bir grup hariç olmak üzere, gelenekselleşmiş bir algı hâline de dönüşmüştür. Dahası bu tasavvur şekli, Kur'an gibi bir ilâhî hitâbın içerisinde çelişkili ifadelerin ve durumların olduğu intibaini da vermektedir. Oysaki yine Kur'an'da birbirine benzer âyetlerde değinilen konular, hitap şekli ve de vurgular, birbirinden farklı olarak gelebilmektedir. Denilebilir ki, insanın yaratılışını anlatan âyetlerde olduğu gibi, olayın farklı boyutuna değinilerek,⁹¹ farklı ve de zengin bir anlatım içerisine girilmiş ve konunun çeşitli safhaları üzerinden insana anlatılmak istenen süreç tamamlanmıştır. Bu durumun zaman itibariyle farklılık arz etmiş olduğunu bilebilirsek, bu gibi âyetlerde nesh değil, farklı durumların işlendiğini kolaylıkla anlayabiliriz.

Kişilerin sahip olmuş oldukları Allah, insan ve tabiat bilincinin tevhide uygun olmasına takva diyebiliriz. Diğer bir deyişle takva, sadece Yüce Allah hakkındaki bilinç ve saygıdan ibaret bir husus değil, O'nun etkinlik alanlarının da şuurunda olabilmek hâlidir. Kur'an metninin Yüce Allah'ın etkinlik alanı içerisinde olduğunu bilebilirsek, takva erdemi üzerinden onu anlayabilmemizin daha da önemli olduğunu kavrayabiliriz. Takva kavramının bu anlamda yani Allah-insan ilişkisindeki kalite bağlamında ifade edilmiş olması, her şeyden önce kutsal bir metnin tevhidini yani birlik ve bütünlüğünü koruması demektir. Metin bütünlüğünün korunmasının ilk adımı, kavramsal tutarlılık ise, ikinci adımı da aynı metin içerisinde çelişki ve tutarsızlıkların izale edilmiş olmasıdır. Bu sebeple, doğrudan Yüce Tanrı'dan gelmiş olan bir metnin içerisinde vahiy

⁸⁵ El-En'âm, 6/67.

⁸⁶ Abdulcelil Candan, *Kur'an'ı Nasıl Anlamalı?*, 273-274.

⁸⁷ El-Bakara, 2/85.

⁸⁸ Nisâ, 4/3, 129.

⁸⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 1: 477.

⁹⁰ Bu yaklaşımın en tipik örneği, Kitab'ın sünnet ile nesh olduğunu savunan geleneksel bakış açısidir. (Bkz. Gazâlî, *Mustasfa*, 1: 78).

⁹¹ Âl-i İmrân, 3/59, el-Hicr, 15/26, en-Nahl, 16/4, er-Rahmân, 55/14.

sürecinin bütünlüğüne dair bir çelişki barındırmaması gerekir. Bunun içindir ki, sağlıklı bir nesih algısının tezâhürü için Kur'an'a konu bütünlüğü üzerinden de bakmak durumu hâsıl olmuştur. Bunun göz ardı edildiği her durumda, aynı konuda farklı sonuçların elde edilmesi gibi garip bir neticeye varıldığı da gözlemlenebilir. Dahası, özünde parçacı olan bu bakış açısı, metnin çelişik ifadeler içerdiği intibayı vermektedir. Mesela, bireyin eylem özgürlüğü konusunda Kur'an tek bir şey söylediği hâlde,⁹² insanlar Kur'an'dan farklı sonuçlar çıkarma eğilimindedirler. Hatta birbirini nakzeden anlayışlar da yine âyetlere dayanarak elde edilmiştir.⁹³ Bunun gibi, nesh konusunda da Kur'an'ın söylediği şeylerin genel bir bütünlük içerisinde ele alınması gerekmektedir.

İnsanlığı yönetirken sanki müsvedde tutan bir Tanrı algısını tahkim etmeye çabalayan bu eğilimin, süreci okuyarak bir adım sonrasını görebilen öngörülü bir Tanrı algısına evrilmesi gerekmektedir. Dahası, eldeki rivâyetleri asıl kabul edip Kur'an âyetlerini nesh etme fikri, başlı başına sorunun kaynağı durumundadır. Oysaki Müslümanlar âlimler arasında olması gereken tasavvur şeklinin, Kur'an'ı asıl tutup rivâyetleri bunun üzerinden değerlendirme modeli değil midir? İşte o zaman çelişik ve de iptal edilmiş gibi görülen hükümlerin hepsinin bir açıklaması ve de farklı bir basamağı olduğu yakından fark edilebilecektir. Kur'an konusunda fikir serdederken ağızımızdan çıkanı kulaklarımızın duymasını temin edebilmeliyiz. Aynı şekilde, geleneğin bizlere mirası olan her türlü malzemenin de yine Kur'an üzerinden sorgulamasını yapabilmeliyiz.

Vahiy sürecinin belirli bir dönemi kapsadığı dikkate alınırsa, bu sürecin kazanımları üzerinden inşa edilen bireysel ve toplumsal yapının da bazı aşamalarının olması gerekmektedir. Bu açıdan bakacak olursak, henüz inşa aşamasında olan bir yapının belli basamaklara havî bir kademe üzerinden işler olması da doğal karşılanmalıdır. Muhatabın durumuna göre olgunun belli aşamalarının öne çıkarılması şeklinde gelişen bir vahiy sürecinde, metinsel bütünlüğün yakalanması için parçaların bir araya getirilerek karar verilmesi gerekmektedir. Bu yöntemin işler olması durumunda ise, Kitap'ta nesh edilen âyetlerden değil, farklı durumları imleyen âyetlerin olduğu kanaatine yönelmemiz lazımdır. Zira Kur'an vahyi, bir defada indirilmediği için süreci toparlayarak belli bir bütünlüğe doğru ilerleyen bir metodu da benimsemiştir. Onun bu yöntemi sayesinde, olgunun değişik versiyonları üzerinden bildirimlerin yapılmış olabileceği kanaatimiz güçlenmektedir.

Kitap içi nesh konusunda esasında hüküm anlamında yürürlüğe sokulan yeni bir olgudan da bahsedilemez. Binaenaleyh bu yeni durumda bile Yüce Allah, yaşanmakta

⁹² Beşerin yaratılış değeri mesabesinde olan sorumluluk ilkesi gereği söyleyebiliriz ki, insanın kaderi diye bir şeyden bahsedilecekse o da, bilerek ve isteyerek işlediğiyle yargılanmaktadır. İnsan için bunun dışında takdir edilmiş olan bir kaderden bahsedilemez. Mamafih bireysel iradenin dokunuşuna dair olmayan her şey, insanın hesap alanının dışında telakki edilmelidir. Bkz. el-A'râf, 7/147; es-Secde, 32/14; es-Sebe', 34/33; et-Talâk, 65/9.

⁹³ Bahsedilen zihniyete örneklik etmesi bakımından Basra kadısı Ubeydullah b. Hasan'ın sözlerini takip etmemiz yeterlidir kanaatindeyiz. Nitekim o, bu konuda şöyle demektedir: “*Kur'an'da ihtilafa delalet vardır. Kaderi reddedenler doğru söylemişlerdir. Bu görüş için Kur'an'dan bir asıl (mesned) vardır. Cebriyye'nin de dedikleri doğrudur. Onların görüşleri için de, Kur'an'da bir asıl vardır. Kim kaderi reddederse, doğrudur. Kim cebr görüşünü kabul ederse o da doğrudur. Çünkü bazen bir tek âyet, iki muhtelif manaya delalet eder ve birbirine zıt iki manaya çekilebilir... Her kim 'zina eden mü'mindir' derse, isabet etmiştir. Her kim 'kâfirdir' derse, o da isabet etmiştir. Bir başkası 'ne mü'mindir ne kâfirdir fakat fâsıktır' derse, o da isabet etmiştir. Bir başkası 'o kâfirdir, müşrik değildir' derse o da isabet etmiştir. 'Kâfirdir ve müşriktir' diyen de isabet etmiştir. Çünkü Kur'an, bütün bu manalara delalet etmektedir.*” Bkz. İbn Kuteybe, *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs/Hadis Müdafası*, (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1979), 64.

olan herhangi bir olgunun değişik basamaklarıyla ilgili olarak farklı betimlemelerde bulunmaktadır. Bu sebeple, ilk veya son bildirim, birbirlerini ortadan kaldıran bir nitelik taşımamaktadır.⁹⁴ Belki de her bildirim, mâlum olgunun farklı bir yaşanmışlığına değinerek, gelecekte olası yaşam tecrübelerine de atıf yapmaktadır. Bu açıdan, Kitap içi neshin imkânı anlamında ilk hükmü kaldıran âyete itiraz edenler, ya da ilk âyetin hükmünün kaldırıldığını ileri sürenler, doğaldır ki daha önce indirileni de bilmeleri gerekmektedir. Onun için, Kur'an'da her iki durum da anlatılmaktadır ki, süreç içerisinde olması muhtemel değişiklikler daha yakından görülebilir. Meseleyi bütüncül kavramak durumunda olan Müslüman zekâ, fili tarif eden körler gibi değil, fili dışarıdan görüp tarif edebilen basar sahibi kişiler gibi hareket etmek zorundadır. Öyle ki nesh taraftarlarının dediği gibi, değişen durumlarda geçmişin bilinmesi de gerekmektedir. Ya da değişen durum ile ilgili daha önceden bir bildirim de olması gerekir. Kıblenin değişimi konusunda olduğu vechile, yürürlükte olmayan bir ilâhî hükmün kaldırılması da nesh olarak kabul edilemez.

Buna mukabil, neshi pratik uygulama yani şeriatlar arasındaki bazı değişimler üzerinden anlayacak olursak, işimiz daha da kolaylaşmakta gibidir. Mamefih bu yeni durumla birlikte sürecin başka bir noktasına geçiş sağlanmakta ve önceden bilinen bir uygulama, dinsel bilgi ya da şer'î algının değişimi tedarik edilip,⁹⁵ öteden beri tevhidî çizgide inzâli devam eden ilk ve tek dinin temelleri konusunda herhangi bir değişikliğe gidilmemektedir.⁹⁶ Diğer bir deyişle, tarihsel sürece dâhil olan çeşitli toplumsal olgular nezdinde pratikte bazı değişimlerin olması, teorik bazda da bazı değişikliklerin olduğu anlamına gelmez. Aksi takdirde, Kitap içi neshi kabul edenlerin iddialarının geçerliliği hâlinde dinin evrenselliği konusunda sorun yaşamak, işten bile değildir. Bilindiği kadarıyla İslâm, sadece son şekliyle geçerli bir din değildir. Bu dinin ilkesel olarak sürekliliği üzerinden bir kalıcılığı da bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de biz inananlara örnek gösterilen geçmiş peygamber yaşantılarını bu minvâlde anlamak durumundayız. Geline bu noktada denilebilir ki, sabit olan dinin kendisidir, değişen ise şeriatlardır.

Kur'an, en doğru yola ileten bir kitaptır.⁹⁷ Kendi ifadesiyle 'üzerinde hiçbir şüphe olmayan bir kitabın'⁹⁸ beşere sorumluluk değeri tahsis ederken sahilik bilincini de ihata etmesi gerekmektedir. Bu yüzden Kur'an, gerek kendinin konumu ve gerekse de içeriği hakkında şüphe besleyerek yeni din hususunda ihtilafa düşenleri şiddetle eleştirmektedir.⁹⁹ Dahası bu kitap, kendi üzerinden fırkalara ve alt gruplara bölünmeyi büsbütün reddetmektedir.¹⁰⁰ Zira Kur'an'ın öngördüğü dünya düzeni, belirli bir teorik çerçevenin oturtulması için birbirini destekleyen bildirimlerden oluşmaktadır. O nedenle, önceden planlanmış olan belirli bir yapının tezâhürü için, süreç içerisinde inen bir kitabın yine süreç içerisinde gelen bildirimleri üzerinden gerçekleştirilen bu bütünsellik ya da tamamlama işlemi, benzer âyetlerin içerisinde dercedildiği konu bağlamlarından ayrı ele alınamaz. İş bu konu bütünlüğünden uzaklaşıldığında ise, gerek metinsel anlamda gerekse de zihinsel anlamda çelişik durumların ortaya çıktığı görülebilir. Geleneksel ulema, bu ikircikli durumdan kurtulmak için nesh denilen

⁹⁴ Yûnus, 10/105.

⁹⁵ El-Câsiye, 45/18.

⁹⁶ El-Bakara, 2/132; Âl-i İmrân, 3/19, 85; Nisâ, 4/125; el-En'âm, 6/61, 126; el-Hac, 22/78; er-Rûm, 30/30; eş-Şûrâ, 42/13; el-Beyyine, 98/5.

⁹⁷ El-İsrâ, 17/9.

⁹⁸ El-Bakara, 2/2; Nisâ, 4/82.

⁹⁹ El-Bakara, 2/176; el-En'âm, 6/159; er-Rûm, 30/32.

¹⁰⁰ Âl-i İmrân, 3/103, 105; el-En'âm, 6/159; eş-Şuarâ, 26/12; er-Rûm, 30/32.

olgunun kurtarıcı şemsiyesi altına sığınmış gibidir.¹⁰¹ Bu sayede hitâbî bir metnin kurgusal yapısına işaret eden basamaklı hâl, bütünüyle göz ardı edilmiştir. Böylece süreç içerisinde değişik zamanlarda gelen metinlerin üzerinde düşünerek aradaki bağlantıları kurma ve belli bir bütünlük yakalama işi, nesh olgusuna kurban edilmiş gibidir. Oysaki hitâbî bir metinde benzer olguların arasındaki kurgular, insanın düşünsel çabasına ve de Kur'an algısına bırakılarak, bu sayede onun Kur'an'ı anlama çabası öne çıkarılmıştır denilebilir. Şu an elimizde olması dolayısıyla Kitap ve yaklaşık 23 yılda indirilmesi hasebiyle Hitap ile olan interaktif ilişki, böylelikle sağlanmış olmaktadır.

O nedenledir ki, geleneksel anlamda Kitap içi nesh olgusu konusundaki malzemenin büyük bir kısmı bu tür rivâyetlerden kaynaklanmaktadır. Bu konuda farklı durumları anlatan hadislerin bulunması, sorunun Kur'an bağlamında tartışılmasını zorlaştırmaktadır. Öyle ki, elde mevcut rivâyetlerin doğrudan Resûl'ün ağzından çıktığı ve de o anda yazıldığına dair bir kesinlik olduğu fikri üzerinden hareket edilmektedir. Bu kesimler nezdinde elde mevcut olan malzemenin bütünüyle güvenilir bir yapıda oluşu, Kitap içi iptallerin olabirliği konusu bile tartışmaya açık bir konu olmaktan çıkarılmıştır. Mademki Kur'an'ı en iyi anlayan ve uygulayan Peygamber olduğuna göre, elimizdeki malzemede bildirilen durumun da mutlak surette murâd-ı ilâhî olması, tartışılmaz bir sonuç olarak görülmektedir.

Hâlbuki son vahyin kesinliği açısından bakacak olursak, durumun hiç de onların iddia etmiş oldukları gibi olmadığı görülmektedir. Konum ve değer itibariyle sünnetin neliği üzerinde bir konsensüs sağladıktan sonra, vahiy değil, vahyin pratiği konumunda olan sünnetin Kitab'ı nesh etmesi olgusunun imkânsız bir gerçeklik olduğu yakından anlaşılmalıdır. O kadar ki, kendilerine gelen vahyin uygulayıcısı konumunda olan Peygamberler, Yüce Allah'ın söyledikleri üzerinde işlem yapan, değiştiren ya da iptal edebilen yetkiyle donatılmamışlardır. Onlar, kendilerine ulaşan vahiy konusunda inşâ edici değil, tebliğ edici ve de uygulayıcıdır. Fakat süreci takip eden uygulayıcının öngördüğü standartlarda bazı değişimleri yapması, tehlikeli bulunduğu adımlar üzerinden yasaklama anlamında bazı tasarruflarda bulunması da doğal karşılanmalıdır. Elçinin süreci daha iyi kontrol edebilmesi için geçici bazı uygulamaları kapsamında kalacak olan bir nesh olgusu, uygulama ve pratik anlamındaki 'sünnetin sünneti nesh etmesi' bağlamında düşünülmelidir.

Yüce Kitabımız Kur'an, ihtilaf üreten değil, ihtilaf çözen bir yapıya sahiptir.¹⁰² Zira Kur'an, herhangi bir konuda sadece hakikat üzerinden işlem yapmaktadır. Şüphe üretmeyen bu metot sayesinde insanların hakikate ulaşabilmelerinin imkânı doğmuş olmaktadır. İnsanlığın birikimini de dikkate alan bu metot, hayat yolunda insana yol göstermektedir. Muhatap almış olduğu insanı şüphelerinden arındırması gereken bu kitabın¹⁰³ süreç içerisinde şüphelerin beslendiği bir kaynağa dönüşmesi, hatta kişisel şüpheleri besleyen bir yapıya dönüşmesi, işten bile değildir. Mamafih bu öngörünün büyük oranda gerçekleştiği de gözlemlenmektedir. Gerek geçmiş, gerekse de an

¹⁰¹ Taberî, *Camîu'l-Beyan*, 1: 479, 480. "Âdemin bir veya iki vadisi var" hadisi (Buharî, *Sahih*, "Rikak", 10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1: 370; 3: 122, 176) ile daha önceki şeriatlarda yasak olan ve Hz. Muhammed ile birlikte serbest bırakılan; "oruç gecesi kadınlarınıza yaklaşmayı serbest bırakan" ayet (el-Bakara, 2/187) ve hadisler, aslında farklı anlatımlara örnek olarak verilebilir. İlk hadis metni, hiçbir şeyi nesh etmemiş, olayın değerini anlatmak için te'kid anlamında kullanılmıştır. İkinci durumda ise, şeriatlar arasındaki bir iptalden bahsedilmektedir.

¹⁰² El-Bakara, 2/213; Nisâ, 4/59, 105.

¹⁰³ Yûnus, 10/37.

itibariyle ifade edecek olursak, Kur'an'ın bütünlüğü sağlayan yönünün zayıflatılıp ayrılıkları beslemek üzere başvurulmuş bir kaynağa dönüştürüldüğü görülmektedir. Haddizatında Kur'an'ın, kişi, grup ve cemaatlerin zihin konforunu beslemediği bilinmekte ise de, Müslüman kültürün ihtilaf anında Kur'an'a başvurusu hususu, öteden beri devam eden bir uygulamadır. Kanaatimizce bu adım, ilkesel olarak doğru ve güzel olsa da, herkesin kendi düşüncesi için Kur'an'dan onay alma çabası, aradaki ihtilafı daha da derinleştirmiş gibidir.

Yaşadığımız ortamlarda görüldüğü veçhile bazı kişiler, kendi ideolojik birikimini Kur'an'dan delillendirme yolunu tercih ederek âyetleri konuşurma metodunu izlemiş gibidir. Dahası bu kişiler, siyasî, sosyal ve ekonomik düzenlerinin tesisi için kendilerine yakın gördükleri bazı ulemeden da hatırı sayılır bir yardım almışlardır. Hatta yukarıda geçtiği şekliyle metin yapısı ve vurgulardaki farklılık sebebiyle Kur'an'ın onlara bu malzemeyi verdiği de ileri sürülmüştür. Onlara göre aynı konuda farklı ve çelişkili ifadelerin olması, haddizatında Kur'an'ın farklı anlaşılmasının temel sebebidir. Oysaki bu durumun İslâm Dini'nin temel kaynağı hakkında çelişkiye sebep olabileceği unutulmuş, âyetler arasında tenakuz olduğu veya olabileceği kabulü üzerinden bir nesh olgusu geliştirilmiştir. Dahası, neshin aynı metin içerisinde olabileceği zehabından hareketle farklı uygulamalara da gidilmiştir. Konunun bu aşamasında ifade edilebilir ki, böyle çelişkili bir durumun rivâyet ya da hadis malzemeleri üzerinden olması muhtemel iken, her şeyi bilebilen Yüce Allah'tan geldiğine inanılan Kur'an içerisinde bu durumun olduğunu ileri sürmek, en hafifinden Kur'an'ın mevsûkiyetine hâlel getirebilir bir durumdur. Kanaatimizce kişisel rivâyetler üzerinden bize ulaşan hadis malzemeleri arasındaki olası çelişkiler, haddizatında Hz. Peygamber'den neşet etmiş değil, onu gören ve dinleyenlerin görüp duydukları şeyleri eksik ve de kusurlu nakletmelerinden kaynaklanmıştır. Sadece rivâyet malzemesi için haklı olabilecek olan bir durumu Kur'an için de vârit kılma çabası, Müslüman kültürün övünebileceği şey değildir herhâlde.

Tarihsel olarak önlerinde bulmuş oldukları rivâyeti asıl kabul edip nassı yorumlayan bu zihniyet tarzının öteden beri mâlul olduğu yaklaşım şekli, peşinen doğru olarak kabul ettikleri bilgileri sorgulamak yerine, ellerindeki malzemeyi Kur'an üzerinden hakikate çevirme uğraşlarıdır. Kutsal metnin anlaşılmasına dair olan bu yaklaşım tarzına sahip olan kişiler, bildikleri şeylerin Kur'an'la sağlamlasını yapmak yerine, bildiklerinin hakikat olduğunu Kur'an üzerinden tahkim etme çabası içerisindeydiler. Kur'an'ın rivâyet malzemesi üzerinden belli amaçların rasyonalitesi için araçsallaştırıldığı bu zihniyet şekli, Müslüman kültürün pek de yabancı olmadığı bir algı şeklidir. Öyle ki bu tasavvur biçimi, Kur'an çalışmaları hususunda bütünsellikten kopuk, parçacı ve çelişik bir zihni durum ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Hakikat değeri tespiti konusunda Kur'an'dan ilham alacak yerde, Kur'an'a nizâmât veren bu fikrî eğilim modeli, olanı değil, olması gerekeni nesh teorisini yasladıkları bazı âyetler üzerinden tedâvüle çıkarmaktadır. Nitekim kendi bakış açısı ve metodolojik tercihlerindeki sakatlığı âyetler üzerinden yasallaştıran bu eğilim, Kur'an'ı çelişik bir kitap hâline getirdikten sonra, ilgili âyetler arasında uygun birleşimlere gitmeyi de ilim olarak kabul etmiştir. Bize göre, Kur'an içi neshin kabulü konusundaki esas çelişki, Kur'an'ın kendisinde değil, rivâyet malzemesi üzerinden din algısı oluşturan bazı kâfelerde bulunmaktadır.

İslâm Dini'nin son vahyi olan Kur'an, kendi bütünlüğüne son derece önem vermiştir.¹⁰⁴ Bu nedenle de Kur'an'da birbirini nakzeden değil, birbirini destekleyen âyetler bulunmaktadır. Dahası, Kuran'daki bu destek, sadece yakın konulardaki âyetler arasında değil, benzer konular ve paralel durumlar açısından da test edilebilir. Kur'an üzerinde yapılacak olan kısa bir çalışma, Kur'an'ın metinsel kopukluğu ihata ettiğini değil birbirini destekleyen bir yapısının olduğunu gözler önüne serecektir. Kur'an'ın bu yapısıdır ki, kendi içerisinde hükmü kaldırılmış ya da etkinliği iptal edilmiş olan bir cümlecige yer vermemektedir. Klâsik nesh yanlılarının gözden kaçırdığı en temel husus, kanaatimizce bu durum olsa gerek. Mamafih Kur'an'da son derece güçlü bir şekilde örülmüş ve mantıklı hâle getirilmiş olan ilkesel bütünlük olduğundan, ilk bakışta birbirine tezat gibi gelebilecek olan bazı bildirimlerin de mâkul bir açıklaması bulunmaktadır. Hatta nesh yanlılarının iptal alanına soktukları her bir birimin temel amaçla uyuşan ifade tarzı bulunmaktadır. O kadarki benzer konuları imleyen âyetlerin birbirini tamamlar ve destekler mahiyeti, Kur'an'ın ilkesel bütünlüğüne olan sahici atfı nedeniyledir.

İnsanın dünyadaki geçici misafirliğine dair yaşanılacak ilkeleri tanzim eden tevhid olgusu, insan sorumluluğu, takva, ibadet, sâlih amel, Âhîret vb. gibi kalıcı değerler arasında Allah'ın beklentileri açısından herhangi bir fark yoktur ki, bu konular anlatılırken zaman ve zemine uygun işleyen çelişkili/farklı cümleler kurulmuş olsun. O nedenle mevcut sorunun asıl kaynağı, ilâhî metnin kendisi değil, beşerin temerküz etmiş olduğu anlam dünyası gereği sonradan edinmiş olduğu bazı bilgiler üzerinden hareket ediyor olmasıdır. Oysaki mantık olarak ilk bakışta farklı gibi görülen her bildirim, konu bütünlüğü üzerinden yan yana getirildiğinde bu bildirimlerin farklılık içermediği, esasında bir bütünün parçası oldukları daha kolay anlaşılır. Neshi kabul eden geleneksel zihniyet tarzının gözden kaçırdığı önemli noktanın bu olduğu kanaatindeyiz. Zira onların nesh konusunda yapmış oldukları unutturma ve iptale yönelik çıkarımlar, gerek Yüce Allah'ın ilmi açısından ve gerekse de sünnetullah yasalarının işlerliği açısından doğru bir yaklaşım değildir. Nesh diye isimlendirilen olgunun, benzer ifadeler üzerinden alternatif sunulmuş olmasına yönelik etkinleştirilebilecek olan bir düşünme modelinin tercih edilmesi durumunda, çelişik bir algıyı değil, bütünlük bir algıyı beslediği açıkça görülebilecektir.

Klasik nesh tartışması, geçmişte ifade edildiği üzere kendi mecrasından çıkarılmış ve büsbütün tefsir ilminin konusu hâline getirilmiştir. Kanaatimizce bu doğru bir yaklaşım değildir. Zira nesh konusu, evveleminde kelâmın ilgi sahasına girmektedir. Zira bu konu, hem ezeli ilim bağlamında hem de sünnetullah ve tabiat yasalarının işlevselliği bağlamında ele alınmalıdır. Zira Kur'an'ın içerisinde olduğu kabul edilen nesh konusu, İslâm'ın evrensel yasaları bağlamında ele alındığında büyük bir problem teşkil etmektedir. Buna uygun olarak kişi ve toplumlara göre temel yasaların değişmezliği fikri,¹⁰⁵ nesh kabulü üzerinden sürekli değişebilen bir olguya mahkûm edilmektedir. O nedenle Kur'an'ın kendi içerisinde olduğuna inanılan nesh konusuna gerek ilke ve gerekse de tutum açısından farklı yaklaşılması gerekmektedir. Kanaatimizce bu bakış açısı, sorunun çözümünde bizlere sağlıklı ipuçları verecektir. Zira İslâm, Allah katında tek ve de geçerli dindir.¹⁰⁶ Tevhid inancı, bu dinin gerçek ve değişmez niteliği yani temel esasıdır. Bu yüzden, Müslüman düşünürlerin de büyük bir isabetle kabullendikleri

¹⁰⁴ Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, 36.

¹⁰⁵ El-İsrâ, 17/7; el-Kehf, 18/55; el-Ahzâb, 33/38, 62; el-Mü'min, 40/85; el-Fetih, 48/23.

¹⁰⁶ Âl-i İmrân, 3/19, 85.

gibi, nesh olgusunun bu alanı kapsamaması düşünülemez. Zira tevhid konusunda ilk vahiyden son vahye kadar büyük bir ilkesel bütünlük bulunmaktadır. Belki de bu sebeple, geleneksel Müslüman kültürde ileri sürülen nesih olgusu, İslâm'ın asıl hükümlerinde değil, tâlî yani fer'î hükümlerinde olduğu işlenmiştir. Mamafih sadece tevhid olgusu değil, onu besleyen değerlerin de Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar bir devamlılığı söz konusudur.

Bu açıdan bakılacak olursa, dinin olmazsa olmazları mesabesinde olan inanç esasları, ibadet çeşitleri ve ahlâk kuralları, dinin aslî hükümleridir. İbadetlerin ifa edilmiş biçimleri ve insanlar arası müeyyidelere dayalı bazı münasebetler, zaman içerisinde değişebilen fer'î hükümler çerçevesinde telakki edilebilir. Buna örnek olarak Kur'an-ı Kerim'de Yahudilere has olan ve genellikle isyanları sebebiyle cezalandırıcı özelliği taşıyan bazı hükümlerin olduğundan bahsedilir.¹⁰⁷ Buna nazaran yine Kur'an'a göre bütün peygamberlerin ve ümmetlerinin aynı iman esaslarına inandıklarından bahsedilir.¹⁰⁸ Dahası, önceki ümmetlere yüklenen bazı hükümlerin Hz. Muhammed'in ümmetinden kaldırıldığı ya da hafifletildiği beyan edilmiştir.¹⁰⁹ Bütün bunlar, farklı ümmetler arasında devam edegelen değişmez esasların olduğu gibi, değişerek ve gelişerek gelen hükümlerin de olabileceğini gündeme getirmektedir. İşbu nedene dayalı olarak, nesh konusunun peşi sıra gelen ümmetler arasında olması ve bahsedilen ikincil alanda gerçekleşmesi kadar normal bir çıkarım olmaz.

İslâm Dini'nin temel kaynağı durumunda olan Kur'an'ın süreç içerisinde olaylara müdahale eden bir tarzı vardır. Onun bu vasfı, Kur'an vahyinin esas olarak sistematik/kitâbî değil, olgusal duruma uygun/hitâbî olduğunu göstermektedir. Bu yüzden bazı kişiler, aynı konuda farklı zamanlarda inmiş olan âyetler arasında bağlam ayrışması olduğu gibi bir sanrıya yakalanmışlardır. Oysaki ilâhî hitabın bu özelliği dikkate alınmış olsaydı, ilk bakışta farklı gibi duran bu ifadelerin esasında aynı olgunun değişik basamaklarına hitap ediyor olduğu daha kolay anlaşılacaktı. Gerek gözden kaçırılan bu nokta, gerekse de nesh konusundaki birikimi destekleyen rivâyet malzemesi, Müslüman âlimlerin bu mirastan bağımsız düşünebilmelerini engellemiş gibidir. Büsbütün geleneğin kabullerinin doğruluğu üzerinden işlem yapan bir zihnin gelebileceği başkaca bir yer de bulunmamaktadır. Eleştiri ve sorgulama zihniyetinin mevcut rivâyet malzemesi üzerinde işletilmemesi neticesinde geleneğin fikrî izleği hakikatmiş gibi izlenmiş ve şeriatlar arası olgusal bir gerçeklik olan nesh konusu, şeriat içi bir noktaya taşınmıştır. Böylelikle rivâyet malzemesini taşıyan bir kitaba mahkûm bir aklın kitaba hâkim olarak değerlendirme yapmasının önu tıkanmıştır. Böyle bir aklın Kur'an dışı bildirimler üzerinden Kur'an'ı test etme faaliyeti de kaçınılmaz bir sondur.

Kur'an vahyinin zamansal tebligatı gereği, onun müdahale ettiği her olayda doğrudan muhatap alınmış olan şahıslar, ilk hitabın doğrudan muhatabı olsalar da, bu özel durum gereği ifade edilmiş olan hüküm ya da haberlerin evrensel ilkeler taşınmasına engel teşkil etmez. Diğer bir ifadeyle, sebebin özel oluşu, hükmün genel oluşuna engel teşkil etmez. Bu açıdandır ki, Kur'an'da bazı âyet ve sûrelerin belli olayları imleyecek şekilde nâzil olmuş olması, ilgili bildirimler üzerinden verilen hükümlerin sadece o şahıs ve olaylarla ilgili olduğunu göstermez. Buna dayanarak diyebiliriz ki, sahîh bir nesh algısına kaynak teşkil eden bu durum, esasında özel bir vurgudan genel bir hüküm çıkarmak gibi

¹⁰⁷ El-En'âm, 6/146.

¹⁰⁸ El-Bakara, 2/285-286.

¹⁰⁹ Bekir Topaloğlu; İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2013), 246.

kapsayıcı bir durumu da ifade etmektedir.¹¹⁰ Bu gibi âyetlerde sadece hüküm anlamında bildirimler olmaması, başlangıçtan beri süregelen bir ilkesel tutarlılığın hâlâ devam ettiğini de göstermektedir. Kur'an'ın geçmiş vahiyler üzerinden salık vermiş olduğu bir sâlih ameli iptal ettiği düşünülmemeyeceğine göre, şeriatlar arasında bile olsa bütüncül bir iptal olayından bahsedilemez.

Daha önce de ifade edildiği gibi nesh olgusunun kısmî ve de şeriatlar arasındaki bazı mevzî emir ve yasakları içermiş olması, ilâhî mesaj için total bir değer olan tevhidin devamlılığı üzerinden ortak bir amacın kazanılmasını deruhte etmektedir. Geline bu aşamada ifade edebiliriz ki, Kur'an vahyi dâhilinde nesih olgusunun imkânsızlığına delil olarak ileri sürülebilecek bir husus da, ilâhî bildirimler üzerinden genellikle benzer kişilik ve eylem tarzlarını kapsayıcı bir dilin kullanılmış olması, doğrudan muhatap alınan şahısların değil, bahse konu olan şahısların tercih etmiş oldukları eylem tarzlarının eleştirilmesini ön plana çıkarmaktadır. Mesaj içerisinde kişiler üzerinden eleştirilen eylem tarzları, zamanın herhangi birinde sosyal yaşama yeniden avdet ederse, nesh edildiği ileri sürülen o davranış tarzını imleyen hükmün uygulanması da aynı şekilde avdet etmiş olacaktır. İşte bu durumun imkânlı olması bile, Kitap içi bir neshin olamayacağına yeterli bir gerekçelendirme diyebiliriz.

Belki de bu ceza, geleneği merkeze alan başta fıkıhçılar olmak üzere hemen her kesimden uygulayıcılar tarafından az ve de yetersiz bulunmaktadır. O sebeple de sopa cezasından daha ağır bir müeyyide olan recm uygulaması getirilmektedir.¹¹¹ Medine'de yeni toplumu inşâ ederken Hz. Peygamber'in kendi özel şartları içerisinde uygulamış olabileceği bir seçeneğin uygun görülmeyip Kur'an âyetleri üzerinden yeniden tertip edilerek herkesin kabul edebileceği mâkul sınırlara çekilmesi, bazı insanlar için yeterli gelmemektedir. Dahası, Müslüman gelenek, Allah'ın söz ve emirlerini elçinin söylediği ya da uyguladığı ifade edilen sözleri üzerinden iptal etmektedir. Hatta bu algı sahipleri, âyeti râvilerin güvenilirliği üzerinden yani hadis üzerinden işlevsiz kılmaktadır. Bir tarafta Allah'ın sözü, diğer tarafta ise -hangi şerait içerisinde işlevsel kılındığı tam olarak bilinmeyen, ya da göz ardı edilen-elçinin uygulaması ve râvilerin şahadeti. Görüldüğü kadarıyla rivâyet kültürü üzerinden din oluşturanların bu konudaki tercihleri, ikinci durum yani hadisi esas alıp Kur'an'ı neshetmek olmaktadır.

Haddizatında Hz. Ömer gibi Kur'an hassasiyeti bilinen bir kişi üzerinden böyle bir rivâyetin tedâvülde olması dahi hayli düşündürücüdür. Bizlere aktarıldığı kadarıyla Hz. Ömer'in baskın karakterinin ilgili rivâyetlerde anlatılanlarla uyuşmadığı rahatlıkla söylenebilir. Zira âyet olduğunu kesin olarak bildiği bir şeyin Kur'an'a girememesi

¹¹⁰ Müslüman âlimler, bu durumu açıklamak için akıl sahibi herkesin onay verebileceği bir tarzda şöyle bir izâhât geliştirmişlerdir: “*el-İbretu bi umûmi'l-lafzi lâ bihusûsi's-sebeb.*” Yani: “*Asıl olan, sebebin özel oluşu değil, hükmün genel oluşudur.*” Bu ilkenin işletildiği her durumda Kur'an içi bir neshin imkânsızlığına dair bir kanaat geliştirebiliriz. Mesela, Tebbet Sûresi'nde bahsedilen kişiler olan Ebû Leheb ve karısı Ümmü Cemil buna güzel bir örnek teşkil edebilir. (Bkz. Okumuş *Ulumu'l-Kuran*, 335). Zira ilgili Sûre'de Ebu Leheb ve karısından doğrudan bahsedilmiş olsa da, zaman itibarıyla bu kişiliklerin yaşıyor olmadığı bilinmektedir. Bu gerekçeden ötürü, bahsedilen Sûre'nin nesh edilmiş olma seçeneğinin ortadan kaldırılmak için, Kur'an'ı bütünsel anlamamıza yardımcı olacak farklı bir algının işletilmesi gerekmektedir.

¹¹¹ Mesela Kur'an, zina edenlere 100 sopa ile tecziye etme üzerinden açıkça bir ceza düzenlemiş olduğu hâlde (en-Nûr, 24/2) haddizatında Ehl-i Kitap'tan miras alındığı ortada olan recm uygulamasını (Bkz. Kitap-ı Mukaddes, *Levililer*, 20/1-3), Kur'an'da bir âyet olduğunu ileri süren rivâyetler bulunmaktadır. Bahsedilen rivâyette Hz. Ömer'in ağzından Kur'an'ın eksik cem edildiği ileri sürülmektedir. Kur'an'da zina suçu ile ilgili olarak ‘yüz sopa vurma’ üzerinden etkin bir cezaî düzenleme yapılmış olması durumu, rivâyetler üzerinden adeta rafa kaldırılmaktadır.

karşısında onu kim durdurabilirdi? Mezkûr rivâyette ileri sürülen gerekçenin değil Hz. Ömer'i sıradan bir Müslümanı da teyakkuz hâline getirmesi gerekirdi. Çünkü vahiy olduğu konusunda emin olduğu hâlde halktan çekinmesi sebebiyle kendisini geri çekmesi, mutlak surette Kur'an'ın eksik toplanmış olması demektir. Üstelik bu rivâyet tek de değildir. Benzer rivâyetlerin hadis, tefsir, fıkıh ve İslâm tarihi koleksiyonlarında mebzûl miktarda olması, mevcut Kur'an'ın sahîhliğine inanan bizleri derinden düşündürmelidir. Mamafih Kur'an'ın daha vahyedilme esnasında kâtipler tarafından anında yazılması ve daha sonra da büyük bir özenle toplanmış olması sürecinin mütevatir şahitlikler üzerinden olduğu dikkate alınır, bu durumun kabul edilebilirliği ortadan kalkmaktadır. Râvilerin ve onların aktardıklarıyla oluşturulan eserlerin mutlak doğruları ifade ettikleri üzerinden hem Hz. Ayşe ve hem de Hz. Ömer'e Kur'an'ın eksik olduğunu söyletmek, nasıl bir şeydir! Bu durumu yeniden ve derinden tefekkür etmeliyiz. Gerçi onlara göre nesh konusu, iman konusu değil, icthadî bir konudur. Bu doğrudur, ancak geline bu aşamada Kur'an'ın toplanmasının sahîhliği ve Hz. Muhammed'e gelen vahiylerin bütünüyle Kur'an'a girip girmediği sorunu tartışıyoruz. Eğer ki onların dediklerinde bir zerrecik olsun haklılık payı varsa, Kur'an'ın mütevatirliğini gölgede bırakan bu tür rivâyetler üzerinden kendi bindiği dalı kesen bir anlayışla karşı karşıyayız demektir.

Geleneksel olarak kabul edilmiş olan nesh konusunun peygamber algısından kaynaklanan bir yönü de bulunmaktadır. Bu algının tertip ettiği şuûra göre Peygamberin her dediği vahiy hükmünde, her uyguladığı nass hükmünde ve her yasak ettiği şey de haram hükmündedir. Dolayısıyla da sıradan insanların peygamber uygulamalarından haberdar olduğu eserler de aynı güvene tâbî olmaktadır. Bu sebeptendir ki, hadis mecmualarında geçen ve sahih senetlerle gelen her bir rivâyet, mutlak surette uyulması zorunlu hükümler babından sayılmalıdır. Bu kişilere göre Kur'an ve sünnete uymak, behemahâl sünnetin aktarıldığı malzeme olan hadislere uymayı da zorunlu kılmaktadır.¹¹² Oysaki yeni dinin kodladığı tevhit inancı etrafındaki kabulleri sahiplenemeyen bir zihniyete verilmiş olan cevaplarda, haklı olarak resûlün kendisinden konuşmadığı, vahyin kaynağının kendisi olmadığı ve ona vahyedenin Yüce Allah olduğunu onaylamak için kullanılmış olduğunu gösteren gerekçeler vardır. Bu yaklaşıma göre, ilgili âyetlerin geldiği ortam ve kavramların bağlamı göz ardı edildiğinde ortaya çıkan algıya göre Kur'an ile birlikte hadisin de vahiy olduğu noktasına yorumlanmıştır. Bu yorumun kesinliği üzerinden işlevsel olan zihinlerin nesh algısına göre ise sadece Kur'an'ın Kur'an'ı değil, hadisin hatta haberlerin de Kur'an'ı nesh etmesi imkân dâhiline girmiştir. Zira herhangi bir haberin uygulanabilirliği için onu aktaran râvinin güvenilirliğini yeter şart olarak görülen bir zihniyetin evrildiği nokta da ancak bu olabilir.

Kur'an'da neshin olduğunu kabul etmek, bir anlamıyla Kitap içi çelişik bir durumu kabul etmek demektir. Zira yeknesak bir eserde vâkî olan çelişki, aynı konuyu imleyen metinler arasındaki anlam kopukluğu üzerinden işlevsel olmaktadır. Vahiy sürecini bir bütün olarak kabul edecek olursak, daha inşâ edilme sürecinde olan bir toplumun süreç içerisinde farklı hükümlerle karşılaşması, en hafifinden kafa karışıklığına sebep olabilecektir. Sürece başlarken farklı bir uygulama ile karşılaşanların süreç içerisinde farklı, sonunda ise daha farklı bir muameleyle karşılaşmaları, kendisinde çelişki, şüphe

¹¹² Bu kişiler delil olarak şu âyetleri kullanır: “Resûl, size neyi verdiyse onu alın, neyi yasak ettiyse de ondan kaçın” (el-Haşr, 59/7); “O, hevâsından bir şey konuşmaz. O, ancak vahyedilen bir vahiydir” (en-Necm, 53/3-4).

ve saçmalığın olmadığını ileri süren bir mesaj ve elçi için oldukça itibar zedeleyici bir durumdur. Dahası bu durum, şeriatlar arasında bile kuşkuya sebep olabildiğinden, İslâm vahyi kendisini Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e değin ortak bir bilinç üzerinde inşa etmiştir. Bahsedilen bu dinin tekâmül süreçlerinde şeriatlar arasında bile olsa gelişen ve değişen koşullarda iptal edilen şeyler, özel yasaklara mebnî olmak üzere bir elin parmaklarını geçmez bir hâldedir.

Denilebilir ki, Kur'an'ın tenzîl şekli üzerinden hükümler arasında olası bir kopukluk anlayışının beslenmesi, hiçbir durumda doğru bir yaklaşım değildir. Esasında geleneksel kabulleri besleyen nesh olgusu, Kur'an'dan değil, daha çok rivâyet kültürünün yeşerttiği algıdan kaynaklanmaktadır. Haddizatında Kur'an vahyinin iniş sürecinin toptan ve bir defalık değil de, uzun bir sürece yayılmış olması şekilde peyderpey bildirilmesi, hem sürecin hem de vahyin başı ve sonu arasında hükmü ilga edilen hükümlerin olmasını gerektirmez. Zira geleneksel dindarlığın iddia etmiş olduğu gibi bu durum, sosyal yaşantının aktive edilmesine bağlı bir şey değil, önündeki kısa bir süreci dahi kontrol edemeyen bir Tanrı olgusu üzerinden eleştirilmelidir. Binaenaleyh her durumda kadir ve mutlak olması gereken bir Tanrı'nın eşyayı bilebilmesine nakısa teşkil edebilecek olan bu durum, hem süreci kontrol eden Tanrı fikrine, hem de O'nun ezeli ilmine hâle getirir mâhiyettir. Kâinata ve onun içindekilere gerekli olan yaşamsal kurallarını koyabilen bir Tanrı'nın süreç içerisindeki değişimleri önceden bilememesi ve yine süreç içerisinde birbirini iptal edip nakzeden çelişik hükümleri buyurması, her şeyden evvel Kur'an'ın anlattığı Tanrı fikriyle çelişik durmaktadır.

Kitap içi neshi kabul eden Müslüman belleğin 'aslında ne oldu' sorgulaması üzerinde yeniden düşünmesi gerekmektedir. Geçmişe körü körüne saplanıp kalmadan ilkesel olarak alternatifli düşünebilirsek, aynı konuda konulmuş olan hükümler arasında bir tezatlığın değil, bir tadrîcîlik ve basamaklı durumun olduğunu kolaylıkla kavrayabiliriz. Hatta bu adımla, ara sıra yeni bir hüküm gelene kadar eski metinlerin gölgesinde ilerleyen bir aklın gönderilen vahiy sınırlarına çekilerek, olası durumların yeniden tedris ettirildiği de görülmektedir. Yoksa her yeni durumda atılması düşünülen olası her adımın aynı konuda daha önce vârit olan eski bildirimleri iptal ettiği gibi kabulü, Kur'an vahyi hakkında düşüncesi bile tartışmalı olan sakat bir tercihle karşı karşıya kalmamıza sebep olabilir. Aslında Müslüman kültürün geldiği nokta da bundan farklı değildir. Bütünselliğini kaçırdıkları âyet ve hükümler üzerinden iptal faaliyeti yapmak, sonra da yapılanları rasyonel temellere oturtmak için o konuyla ilgili olan bazı rivâyetleri istihdam etmek, en sonunda ise âyeti değil de rivâyeti merkeze alıp onun bildirimleri üzerinden bir anlamda mevcut Kur'an'ın eksik olduğunu savunmanın başkaca bir anlamı bulunmakta mıdır? Kanaatimizce hadis malzemesi üzerinden Kur'an'ın bazı hüküm ve haberlerinin iptalini benimseyen tasavvurun biraz durup düşünmesi ve esasında ne yapıyor olduğunun farkına varması gerekmektedir.

Sonuç

Kanaatimizce Kur'an'da geleneksel tasavvurun algıladığından bütünüyle farklı bağlamlarda ifade edilmiş olan nesh olgusu, daha önceleri vaz edilmiş olan herhangi bir hükmü ortadan kaldırmaktan ziyade, o hükmün uygulanabilirliği üzerinden değişik durumları ve basamakları imlemiş olmasıdır. Ancak farklı durumları ya da farklı aşamaları betimleyen her vurgunun total bir algı üzerinden değişiklik ya da iptal olarak yorumlanmış olması, vahyin bütünlüğü anlamında ciddî sorunların ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Binaenaleyh geleneksel algının iptal etme anlamında görmüş olduğu

şekliyle, zaman içerisinde yapılmış olan bazı değişik bildirimlerin, aynı metin içerisinde cârî olan nesh olgusu olarak değil, mutlak surette olgunun değişik basamaklarından bahsetmekte olduğu yönünde bir eğilime açık durmalıyız. Bu durumda sonradan bahsedilen aşamalar, daha önce tevdi edilmiş olan diğer basamakları bütünüyle ortadan kaldırmaması gerekir. Bilakis metinsel bütünlük ve olası çelişik durumların defî anlamında, bize kadar ulaşmış olan nihaî bildirimlerin o basamaklara dair hükümleri de iptal etmemesi ve de onları daha da kuvvetlendirmesi gerekir. Öyle ki bu adım sayesinde olgunun bütün yönlerini ve değişik aşamalarını tedricî bir metot üzerinden daha da yakından kavramış olacağız. Belki de bu durumda eşyanın ve olguların tek boyutlu olduğu zehâbından kurtulabiliriz.

Ancak bunu yaparken yaşanan hayatın somut kaidelerini, akli ve de sorgulama yeteneğini geri bırakmamalıyız. Önümüze gelen her bilgi ve belgeyi bu gibi somut değerler üzerinden ele almalı ve değerlendirmeliyiz. Sonuçta ise, kişi ve toplumları bağlayan vahiy süreçleri ile eldeki malzemeyi de göz ardı etmeden geleceği sağlıklı bir şekilde inşa edebilmeliyiz. Kutsal geçmiş takıntısından kurtulmak istiyorsak, vahiy merkezli bildirimleri dikkate alan Müslüman benlik için ifade edilmiş olan; *'bütün sözleri dinler, sözün en güzeline uyarlar'*¹¹³ ilâhî ölçüsünü yaşamımıza nakşetmeliyiz. Çünkü vahye iman etmiş olan bu kişiler, *'sözün en güzeline yöneltmişlerdir.'*¹¹⁴ Kim olursa olsun, ya da hangi gerekçe üzerinden hareket ediyor olursa olsun, Yüce Allah'ın kitabını devre dışı bırakan veya onun hükümlerini değiştirme anlamına gelebilecek bir yetkiyi kendisinde görmemelidir. Böyle bir yetki, elçiler dâhil hiçbir kulda da bulunmamaktadır.

Kitap içi nesh olgusunu imkân dâhiline sokup, Yüce Allah'ın kutsal kitabındaki bazı âyetleri anlamsızlaştıran, ya da işlevsiz kılan bir algıdan uzak durmalıyız. Dahası, neshin olabirliği gibi kişisel tercihler üzerinden hareket ederek beşer için 'yaşam kılavuzu' anlamında tedârik edilmiş olan bu kitabın rivâyet malzemesi üzerinden buharlaşmasına da müsaade edilmemelidir. Hiç kimsenin kendisini 'kurucu akıl' yerine koyup Kur'an'ın bir kısmını iptal etme yetkisi ve de hakkı bulunmamaktadır. O kadar ki, geçmişin rivâyetleri üzerinden din inşa edeler, kutsal kitaplarını da geçmişin anlam birikiminden bağımsız ele alamamaktadır. Bu kişilerin öne sürdükleri malzemeler, neticede dinsel bilgi olarak kabul edilerek kutsallaştırılan tarihsel yorumlar paralelinde dinsel metnin/Kitab'ın önüne geçirilmektedir. Kitap içi nesh denilen olgu da, bütünüyle böyle işleyen bir zihinsel algının ürünüdür. Hâlbuki akıl sahibi bir Müslüman için geçmiş ve onun kazanımları, bir iman alanı değil, hâlihazır olguyu değerlendirirken hesaba katılabilecek bilgi kodlarından birisidir. Diğer bir deyişle geçmiş, kutsanacak bilgilerin havzası değil, vahyin yaşanabilir olduğunu gösteren veri sağlama araçlarından birisidir. Ve dâhi Kur'an-ı Kerim, hiçbir durumda geçmişin bilgi transferi yedeğinde değerlendirilebilecek bir metin değildir.

Aynı şekilde Kitap içi neshin olduğunu kabul etmek, başta Hz. Peygamber olmak üzere, son tahlilde; Hz. Ömer, Hz. Ayşe, Ebû Hureyre, İbn Mesûd, Buharî, Müslim vb. kişilerin ya da mezhebin/ ümmetin icması gibi tartışmalı oluşumların Kur'an âyetleri hakkında tasarruf yetkisinin bulunduğu ve de bu otoritelerin bazı âyetleri iptal edebileceğini ileri sürmekle eşdeğer bir yaklaşımdır. Bu kabulün evveleminde dinde hüküm koyma yetkisini tartışmaya açacağı ve akabinde ise Yüce Allah'ın mutlak

---

¹¹³ Ez-Zümer, 39/18.

¹¹⁴ El-Hac, 22/24.

otoritesine hâlel getireceği muhakkaktır. Dahası, bu sonucun Yüce Allah'ın ezeli ilmiyle de sorunlu bir noktası bulunmaktadır. Öyle ki, kutsal metin anlamında herhangi bir topluluğa tebliğ edilen ve de tek nüsha olan bildirimlerde neshin olacağını savunmak, başkaca problemlerin yanında ezeli ilmin taallukunu da şüpheye düşürür bir gelişme kabul edilmelidir. Bu itibardır ki, beşer tarihi içinde bile oldukça kısa olan bir süreci kontrol eden Yüce Tanrı'nın, henüz önünde tezâhür eden bir olgunun değişimlerini öngörememesi, kendisi hakkında olumsuz kanaatin gelişmesine de sebep olabilir.

Hâsılı; insanlık tarihi içerisinde kısa ve de belli bir sürece dair önemli bir bildirim olan kutsal metinlerde neshin olduğunu kabul etmek, üstelik de bunları metnin kendisinden değil, o metinlerle ilgili kişisel yorumlar üzerinden temellendirmek, Kur'an'ı tarihsel yorumların yedeğinde anlamak demektir. Kim olursa olsun, Yüce Allah'ın sözünü değiştirme yetkisinin bulunmadığını bildiğimize göre,¹¹⁵ mümkün olabilecek neshin sadece şeriatlar arasında olabileceğini kabul etmek gerekmektedir. Nitekim toplumlar nezdinde değişen ve gelişen koşullara dayalı olarak, belli bir tutarlılık üzerinde inşâ edilmiş olan bu tür bir değişim de bütünüyle Yüce Allah'ın iradesi üzerinden gerçekleşmektedir. Hatta ufak çaplı da olsa, bazı uygulamalara hâvî olan bu değişim bile, öteden beri insanlık için gönderilmiş olan tevhid dininin değişmediği, ancak mevzi/lokal olan bazı uygulamaların değişebileceğini de söyler.¹¹⁶ Sünnetullah'a da bütünüyle uygun olan bu sonuç, birbirini takip eden elçiler nezdinde tebliğ edilen vahiy uygulamalarında da son derece işlevsel olduğu görülmektedir.

Geleneksel nesh algısının münderecatında bulunduğu şekliyle Kur'an'ın ihtilafların kaynağı olan bir kitap olarak gösterilmesi kabul edilemez bir yaklaşımdır. Mamafih Kur'an vahyi, başta Müslümanlar arasında olmak üzere bütün insanlık için ihtilaf kaynağı olan bir metin değil, ihtilafları gideren bir metin olarak kabul edilmelidir. Ancak mevcut ihtilafların da bütünüyle Kur'an'dan destek arayışı üzerinden tedâvüle sürüldüğünü görmekteyiz. Bunun olası sebebi de yine Kur'an değil, kişisel önyargılarımızı ya da tarihsel bagajlarımızı kutsal metin üzerinden okuma ve tarihteki kazanım ve birikimlerimizi Kur'an'a onaylatma girişimlerimizdir denilebilir. Görüldüğü kadarıyla süreç içerisinde Kur'an'ın inananlar arasındaki sorunların çözümünde göreceli de olsa 'ortak metin' olma değerini yitirmesinin altında; şahsî ve toplumsal kabuller, hatta iktidarların fikrî dayatmaları, bazı âlimlerin metin algıları, halkın geleneğe tavır alış ve kişilerin meselelere yaklaşımları üzerinden ilerleyen bir sorunlu alan bulunmaktadır. Mevcut durum, bugün de dünden çok farklı değildir. Nesh olgusunda

¹¹⁵ “[Başka hakem aramaya ne hacet!] Rabbinin sözü/hükmü doğruluk ve isabetlilik bakımından mükemmeldir. O'nun sözlerinin/hükümlerinin üstüne daha doğru söz söyleyebilecek, daha doğru hüküm verebilecek kimse yoktur. O, her şeyi işitir, her şeyi bilir.” (el-En'âm, 6/115); “[Ey Peygamber!] Sen Rabbin tarafından vahyedilen Kur'an'ı insanlara tebliğ et. O'nun sözlerini, hükümlerini, vaatlerini hiç kimse değiştiremez. O'ndan başka sığınacak birini bulman da mümkün değildir.” (el-Kehf, 18/27).

¹¹⁶ “Şüphesiz biz, senden önce de birçok peygamber göndermiş, onlara da eşler ve çocuklar vermiştik. [Peygamber'in bir beşer/insan olmasını tuhaf karşılayan o müşriklerin mucize isteklerine gelince, onlar şunu iyi bilsinler ki] Allah'ın izni olmadıkça hiçbir peygamber mucize gösteremez. Kaldı ki her dönemde [peygamberleri, şeriatları tayin hususunda olduğu gibi] mucize gönderme hususunda da belirli bir ilahî hüküm vardır. Bununla birlikte Allah, dilediği hükümü/şeriatı/mucizeyi kaldırır, dilediğini daimi kılar. Bütün her şeyin bilgisi O'nun sınırsız ilminde mevcuttur.” (er-Ra'd, 13/38-39). Görüldüğü gibi Ra'd Sûresi'nin 39. âyetinde bahsedilen ‘dilediğini siler dilediğini bırakır’ ifadesi, Kur'an cümlecikleri arasındaki bir iptale değil, âyetin bağlamı itibariye eski şeriat ve Peygamberlerin getirdikleriyle ilgili bir hususa işaret etmektedir. Zira geleneksel nesh algısının sahihliği konusundaki esas tartışma, şeriatlar arasındaki neshin imkânı değil, Kitap içi nesh algısının merkezinde bulunan; yeni gelen bir vahyin eski vahiy bildirimleri ortadan kaldırması şeklindeki anlayıştır.

olduğu veçhile, tarihsel olarak konu içerikleri belirlenmiş ve insanlar bu veriler üzerinden Kitab'ı anlamak durumunda bırakılmışlardır. Kişilerin dinsel olguya bakış açılarını oluşturan şeyler, kutsal metnin kendisi değil, tarihsel aidiyetler ya da mezhebî oluşumlar üzerinden metni okuma biçimleridir.

Kaynakça

Albayrak, Hâlis. *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine/Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri*. İstanbul: Şüle Yayınları, 1992.

Ateş, Süleyman. *Kur'an'da Nesh Meselesi*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1996.

Buharî, Ebu Abdullah İsmail. *el-Câmius-Sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Candan, Abdulcelil. *Kur'an'ı Nasıl Anlamalı?* İstanbul: Elest Yayınları, 2007.

Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: TDV Yayınları, 1985.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2011.

Ebû Dâvut, Süleyman. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Gazâlî, Ebû Hamid. *el-Mustasfâ min İlmi'l-Usûl*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.; *el-Mustasfâ/İslâm Hukukunda Delillerle Yorum Metodolojisi*. Trc.: Yunus Apaydın. Kayseri: Rey Yayıncılık, 1994.

Güler, İlhamî. *Sabit Din Dinamik Şeriat*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.

İbn Hanbel, Ahmed. *el-Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed ed-Dîneverî. *Te'vilü Muhtelifi'l-Hadî*, Beyrut: Yy., 1972; *Hadis Müdafası*. Trc.: M. Hayri Kırbaçoğlu, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1979.

İbn Mâce, Ebu Abdillâh Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

İbnu'l-Arabî, Ebû Bekir Muhammed. *Ahkâmu'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.

Kitab-ı Mukaddes/ Eski ve Yeni Ahit/ Tevrat, Zebur ve İncil, İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1981.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed. *el-Câmi'ul-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1952.

Mâlik b. Enes, *Muvatta*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981; *Muvatta*. Trc.: Ahmet Muhtar Büyükçınar vd., İstanbul: Beyan Yayınları, 1994.

Okumuş, Mesut. Ulûmu'l-Kur'ân/Kur'ân İlimleri, "Tefsir" kitabı içinde. Edt.: M. Akif Koç, Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Okuyan, Mehmet. *Kur'ân-ı Kerîm'de Çok Anlamlılık*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2013.

Öztürk, Mustafa. *Kur'an-ı Kerim Meali*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.

Ringgren, Helmer. *İslâm Kaderciliği*. Trc: Resul Öztürk, Van: Bilge Adamlar Yay., 2008.

Şimşek, M. Sait. *Günümüz Tefsir Problemleri*. İstanbul: Esra Yayınları, 1995; *Kur'an'da İki Mesele (Müteşâbih-Nesh)*, Konya: Selâm Yayınevi, 1987.

Taberî, Ebû Ca'fer İbn Cerîr. *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988.

Tirmîzî, Muhammed b. İsa. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.

Topaloğlu, Bekir-Çelebi, İlyas. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2013.

Türkçe Sözlük. Ankara: TDK Yayınları, 2005.

Zülâoğlu, Fevzi. *Yolumuzu Aydınlatan Kur'anî Kavramlar*. İstanbul: Ekin Yayınları, 2010.